

KRYSTIAN CHYRKOWSKI

LISTY Z ZIEMI WAŁECKIEJ I KRAJNY DO KOŃCA XVIII WIEKU Z ZASOBU ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO W TORUNIU*

Artykuł jest próbą ukazania korespondencyjnych kontaktów osób i instytucji z obszaru szeroko rozumianej Krajny z jednym z wielkich miast przedrozbiorowej Rzeczypospolitej¹. W gruncie rzeczy jest to przedstawienie kontaktów jednostronnych, ograniczone do listów napływających do Torunia (obecnie znajdujących się w Archiwum Państwowym w Toruniu). Jednak nie ulega wątpliwości, że istniał też kontakt „w drugą stronę”, czego dowodzi

KRYSTIAN CHYRKOWSKI – Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, e-mail: kch7@umk.pl. Zainteresowania badawcze: historia drugiej wojny światowej i najnowsza, lotnictwo i kolejnictwo.

* Tekst powstał na podstawie pracy magisterskiej napisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Janusza Tandackiego.

¹ O ile oznaczenie granic Krajny nie napotyka większych trudności, o tyle wyznaczenie przebiegu południowej granicy ziemi wałeckiej jest już bardziej skomplikowane. Różne warianty prezentują np. E. Callier, *Powiat wałeczki w XVI stuleciu. Szkic geograficzno-historyczny*, Poznań 1886, s. 4; Z. Boras, R. Walczak, A. Wędzki, *Historia powiatu wałecznego w zarysie*, Poznań 1961 (dalej: *HPWwZ*), s. 91, 133–135; *Historia kościoła parafialnego w Wałczu spisana na podstawie prawdziwych dokumentów i wiarygodnych autorów przez Jana Ignacego Bocheńskiego proboszcza wałecznego w roku 1790*, oprac. L. Bąk, M. Hlebionek, A. Szweda, Wałcz 2002 (dołączona do książki mapa). Dlatego też podczas kwerendy przyjęto, że południową granicę ziemi wałeckiej stanowią obecne południowe granice powiatów wałecznego i pilskiego (bez gminy Ujście).

treść niektórych ze zregestrowanych listów. Prezentowane w artykule materiały to raczej zbiór „streszczeń” źródeł, jakimi są przeanalizowane listy. Nie służą one przeprowadzaniu jakichkolwiek analiz, wysuwaniu hipotez. Mają jedynie na celu obiektywne przedstawienie bardzo wąskiego wycinka historii z przeszłości ziemi wałeckiej, Krajny i Torunia, także w ujęciu archiwistycznym i nauk pokrewnych.

W tym miejscu chciałbym serdecznie podziękować dr. Marcinowi Hlebionkowi za jego cenne spostrzeżenia, którymi zechciał podzielić się ze mną i które były mi pomocne w trakcie pisania tego artykułu.

W początkach XIV wieku ziemia nakielska (Krajna) leżała już w granicach państwa Łokietka. Ziemia wałecka natomiast została przyłączona do Polski dopiero przez Kazimierza Wielkiego w 1368 roku. Po jego śmierci ziemia wałecka (oraz leżąca na pograniczu Krajny ziemia złotowska) stała się areną walk między książętami polskimi i pomorskimi. Dopiero w 1391 roku Władysław Jagiełło wykupił ją i przyłączył do Korony. Od tego roku powiat wałecki przynależał do województwa poznańskiego, natomiast powiat nakielski znajdował się w granicach województwa kaliskiego (a od 1768 r. w nowym województwie gnieźnieńskim). Wiek XV to okres krzyżackich najazdów i powodowanych nimi spustoszeń, m.in. w latach 1409, 1414, 1422, 1431 i w okresie wojny trzynastoletniej 1454–1466. Ziemie te odczuły też skutki potopu szwedzkiego i wojny północnej, zanim w 1772 roku zostały włączone w wyniku rozbiorów do Prus. Wcześniej, bo już w 1668 roku, odpadł od państwa polskiego Drahim z Czaplinkiem i Mirosławcem.

Maria Bogucka i Henryk Samsonowicz w swojej pracy poświęconej polskim miastom i mieszczańom wyróżnili cztery grupy miast: I – duże, II – średnie, III – małe, IV – najmniejsze. W zestawieniu obejmującym XV wiek miasta Krajny i ziemi wałeckiej zaklasyfikowano do dwóch ostatnich grup: małych i najmniejszych. Do małych zaliczono: Czaplinek, Człope, Nakło, Wałcz, a do najmniejszych: Drahim, Kamień, Krajenkę, Miasteczko, Mirosławiec, Mroczę, Piłę, Sępólno i Więcbork².

Przyjęło się dzielić ludność średniowiecznych miast na trzy grupy: patrycjat, pospólstwo i plebs. Taki podział był wyraźny w wielkich, „podręcznikowych” miastach. W miasteczkach Krajny i ziemi wałeckiej trudniej byłoby wyodrębnić powyższe grupy. Patrycjat w tamtych warunkach właściwie nie istniał. Natomiast ze zregestrowanych w tym katalogu listów wynika, że do władz miejskich wchodził przede wszystkim rzemieślnicy i kupcy (czyli

² M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1986, s. 115.

przedstawicielem wielkomijskiego pospólstwa). Ujednoliceniu społeczeństwa tych miast sprzyjał też ich często rolniczy charakter (np. Kamień, Sępólno i Więcbork). Jednak jak na miasta przystało, swoją działalność prowadzili w nich przedstawiciele różnych rzemiosł: piekarze, piwowarzy, sukiennicy, płóciennicy, krawcy, szewcy, garbarze, kuśnierze, cieśle, bednarze, kowale, garncarze, murarze i wielu innych. W celu obrony swych interesów i pilnowania jakości świadczonych usług zrzeszali się w cechy. W przypadku przeprowadzki któregoś z członków danego cechu jego władze poświadczają pisemnie status takiej osoby, polecając ją niejako cechowi w innym mieście.

W handlu dominowali Niemcy, od XVIII wieku również Żydzi, a nawet Szkoci. Ludność żydowska mieszkała praktycznie we wszystkich miastach na terenie obu powiatów. Jedynie w dobrach arcybiskupów gnieźnieńskich w Kamieniu Żydzi mieli bezwzględny zakaz osiedlania się³. Natomiast Szkoci swoim osadnictwem przyczynili się do powstania Nowego Miasta Łobżenicy (zwanego „Małym Gdańskiem”). Łobżenica była doskonałym ośrodkiem z kupieckiego punktu widzenia – było to krajeńskie centrum przemysłu tkackiego, mogące poszczycić się kontaktami handlowymi z Gdańskiem (podobne znaczenie w powiecie wałeckim miało Jastrowie)⁴.

Większość mieszkańców miast powiatu wałeckiego stanowiła ludność pochodzenia niemieckiego, przybyła i wciąż napływająca jako koloniści. W czasie gdy reformacja szerzyła się w Europie, ta część społeczeństwa wraz z częścią szlachty była niejako zapleczem dla myśli reformacyjnej na omawianym obszarze⁵. Począwszy od XVI wieku, luteranie poczęli zyskiwać tu coraz większe wpływy. Największymi ośrodkami reformacji w regionie stały się: Czaplinek, Mirosławiec, Tuczo, Człopa, Wałcz, Jastrowie, Łobżenica i Nakło.

Powiaty nakielski i wałecki szczyt rozwoju społecznego i gospodarczego przeżywały w drugiej połowie XVI wieku. Jednak wojny, które wkrótce zaczęły ogarniać Europę, nie oszczędziły i tego regionu. Rozpoczął się wówczas jego powolny upadek. Pewne pobudzenie jego rozwoju przyniósł napływ kolonistów na przełomie XVII i XVIII wieku⁶.

W dniu 5 sierpnia 1772 roku w Petersburgu zapadły ostateczne decyzje o rozbiorze Polski. Tak zwany obwód nadnotecki z Krajną i ziemią wałecką

³ B. Janiszewska-Mincer, *Od początków miasta do czasów rozbiorów*, [w:] *Nakło nad Notecią. Dzieje miasta i okolic*, red. J. Danielewicz, Nakło nad Notecią 1990, s. 148.

⁴ Tamże; *HPWwZ*, s. 171.

⁵ L. Bąk, *Ziemia wałecka w dobie reformacji i kontrreformacji w XVI–XVIII w.*, Piła 1999, całość.

⁶ P. Szafran, *Osadnictwo historyczne Krajny w XVI–XVIII wieku (1511–1772)*, Gdańsk 1961, s. 50, 106–107.

przypadł Prusom⁷. Już 13 września 1772 roku wojska pruskie zaczęły zajmować tereny powiatów wałeckiego i nakielskiego. Podążający za nimi urzędnicy w każdym mieście ogłaszali przyłączenie tych ziem do Prus i wprowadzenie pruskiej administracji⁸. Z zajętego obszaru utworzono prowincję Prusy Zachodnie – Westpreußen – ze stolicą w Kwidzynie. Wyraźnie zaznaczano pewną odrębność obwodu nadnoteckiego – Netzdistrikt, który ostatecznie w 1775 roku stał się departamentem. Prowincja ta została podzielona na powiaty – *Kreis*; w obwodzie nadnoteckim ostatecznie wykształciły się cztery powiaty: wałecki, kamieński, bydgoski i inowrocławski⁹.

W latach 1793 (wówczas do Prus włączono również Toruń) i 1795 doszło do drugiego i trzeciego rozbioru Polski. Prusy zyskały kolejne ziemie na południe od Noteci. Zarówno Krajna, jak i ziemia wałecka przez cały XIX wiek znajdowały się w granicach Prus, a potem państwa niemieckiego. Terytorium osiemnastowiecznego powiatu nakielskiego powróciło do Polski w 1919 roku, a powiatu wałeckiego dopiero w 1945 roku.

W niniejszym artykule przedstawiono 75 listów pochodzących z obszaru ziemi wałeckiej i Krajny, a obecnie przechowywanych w Archiwum Państwowym w Toruniu. Nie wyczerpują one jednak całości korespondencji ze wspomnianego regionu, która jest przechowywana w archiwum. Kwerendzie zostały poddane jedynie tzw. *Katalog II* (Akta miasta Torunia) i *Katalog III* (Listy cechowe). Nie można zaręczyć, że w pozostałych zespołach cechów, związków wyznaniowych i innych z okresu do końca XVIII wieku nie ma pojedynczych egzemplarzy takich listów. Przeszukanie *Katalogu III* nie stanowiło większego problemu – zachował się do niego inwentarz sporządzony w XIX wieku. Gorzej sprawa wyglądała z *Katalogiem II*. W tym zespole jednostkami archiwalnymi są w dużej części posyty, nierzadko ośmioletnie, dziewięćsetstronicowe. Zgromadzono w nich m.in. pisma wpływające i powstające w urzędach Torunia. W tym wypadku niewiele mogły pomóc sporządzone dla zespołu karty inwentarzowe. Pozostawało tylko wertowanie poszytów. Z tego zespołu pochodzą jedynie listy osiemnastowieczne, starszych nie znaleziono. Należy zaznaczyć, że przeszukano posyty z serii (wyodrębnionych przez archiwistów), w których hipotetycznie mogły znaleźć się listy z obszaru ziemi

⁷ *Historia Polski*, t. 2, cz. 1: 1764–1814, red. T. Manteuffel i in., Warszawa 1956, s. 98.

⁸ J. Księski, *Nakło w okresie zaboru pruskiego (1772–1920)*, [w:] *Nakło nad Notecią*, s. 160; *HPWwZ*, s. 199.

⁹ Odesłania do literatury np. w artykule: M. Hlebionek, *Sumariusz średniowiecznych i wczesnonowożytnych (do końca XVI w.) dokumentów z akt Deputacji Kamery Wojennej i Domen w Bydgoszczy*, *Ziemia Kujawska*, t. 21, 2008, s. 59, przyp. 2.

waleckiej i Krajny. W ponad 130 przejranych poszytach z *Katalogu II* znaleziono łącznie 46 listów, pozostałe 29 znajdowało się w *Katalogu III*. Najstarszy list pochodzi z roku 1402 (list nr 49 z Mirosławca), a najmłodszy z 1799 (list nr 16 z Krajenki). Brakuje listów z XVI wieku, w „śladowych” ilościach występuje korespondencja piętnasto- i siedemnastowieczna. Listy pochodzą z dwunastu różnych miast, najwięcej z Łobzenicy – aż 32.

Zgromadzoną korespondencję można podzielić ze względu na wystawcę na: sądową (sądy miejskie, wójtowskie – *Vogtey* i patrymonialne), miejską (rady miast), cechową (starsi cechów i rady miejskie), związaną ze sprawami wyznaniowymi (gmina ewangelicka) i prywatną. Kwestie poruszane w korespondencji sądowej i miejskiej właściwie nie różnią się od dzisiejszych. Pisma były sporządzane doraźnie i każdorazowo opatrywane podpisami jednego lub kilku przedstawicieli danego sądu lub rady miejskiej, rzadziej pieczęcią.

W grupie listów cechowych można wyróżnić: listy dobrego urodzenia (*Geburtsbrief*), listy zaświadczające o odbytej nauce rzemiosła (*Lehrbrief*) i listy polecające (*Empfehlungsbrief*). Przeważają listy dobrego urodzenia wystawiane przez rady miejskie na życzenie zainteresowanych, w których poświadczają się prawe pochodzenie posiadacza listu, zawsze oparte na zeznaniach dwóch wiarygodnych świadków. Rzadko jednak o wydanie takiego listu występowała osoba, której on dotyczył – najczęściej był to przyjaciel lub krewny. „Prawdziwe” listy cechowe – listy nauki rzemiosła – często były wystawiane przez radę miejską lub opatrzone jej pieczęcią. Potwierdzano w nich z reguły odbycie nauki przez daną osobę, wywiązanie się z wszelkich powinności wobec korporacji i prawo do przystępowania do cechów. W listach polecających władze miejskie polecały okaziciela listu. Jest też kilka zaświadczeń rad miejskich o nienagannej opinii, jaką cieszył się okaziciel jako mieszczanin danego miasta, były one wydawane na prośbę osoby przynoszącej się do innego miasta.

Listy związane ze sprawami wyznaniowymi to wyłącznie prośby o wsparcie finansowe łobzenickiej gminy ewangelickiej pochodzące z różnych lat. Listy osób prywatnych mają charakter zarówno prośb, jak i podziękowań. Jedynie te od zamożniejszych osób oprócz tego, że zawierają podpisy, są też opieczętowane. Na marginesie tych dwóch ostatnich grup należy wspomnieć o trzech listach (nr 23, 47 i 48), które napisano w Toruniu. Jednak ich autorzy byli mieszkańcami Łobzenicy i dlatego uznano, że powinny być one dołączone właśnie do listów z tego miasta.

Listy pisano na pergaminie lub papierze. Co ciekawsze, te pisane na pergaminie, pochodzą wyłącznie z XVIII wieku – są to głównie listy dobrego urodzenia z *Katalogu III*. Można więc wysunąć hipotezę, że to późniejszy okaziciel finansował materiały piśmiennicze i być może taki list na pergaminie miał świadczyć o jego zamożności. Prawie wszystkie listy napisano od-

ręcznie, jedynie sześć z Czaplinka i Mirosławca sporządzono na drukowanych formularzach, gdzie odręcznie wypełniano tylko wyznaczone miejsca (listy nr 2, 3, 5, 55, 56, 57). Formaty listów są różne – od skrawków papieru po całkiem spore pergaminowe arkusze. Wiele listów przycięto nierówno, dlatego podane w opisach wymiary należy traktować orientacyjnie. W listach z *Katalogu III* przeważają pojedyncze, złożone karty. Z kolei listy z *Katalogu II* mają postać bifoliów zszytych w posztyty. Pewnej ich części brakuje drugiej karty, na której umieszczano adres. Karty te wyrwano bądź wycięto już po wszyciu. Najpewniej uczyniono to w celu „odchudzenia” posztytu, ale nie jest też wykluczona działalność „kolekcjonerów” zbierających odciski pieczęci. Sposób zszycia powodował zagięcie około 1–1,5 cm grzbietu bifolium, co podczas analizowania treści listu bywa uciążliwe.

W korespondencji z Toruniem powszechnie używano języka niemieckiego, co nie dziwi, jeśli weźmie się pod uwagę przygraniczne położenie miast, z których ją nadsyłało. W języku polskim napisano jedynie trzy (listy nr 25, 65, 74 + 61 – adres w języku polskim, ale treść w języku niemieckim), a po łacinie pięć (listy nr 17, 28, 29, 62 i 75). W jednym przypadku list zaadresowano w języku francuskim (list nr 54). Pisma sądów, rad miast, cechów, a nawet osób prywatnych sporządzali „etatowi” pisarze: zaprzysiężeni pisarze miejscy, sądowi i prywatni. Po 1772 roku na pismach sądowych z Łobżenicy i Piły są już widoczne w prawym dolnym rogu podpisy pisarzy, którzy je sporządzili (*Borzz* [?], *Pirschel*). We wcześniejszych listach podpisy pisarzy pojawiały się rzadko, występowały raczej jako podpisy jednej z osób potwierdzających ich autentyczność.

Stan zachowania listów jest różny – ogólnie można określić go jako dobry. Oczywiście, niektóre najstarsze przekazy są przedarte w miejscu złożenia, w listach osiemnastowiecznych występuje wspomniany brak drugiej karty bifolium. Pojawiają się też uszkodzenia biologiczne i zwykłe zabrudzenia. Te ostatnie dotyczą zwłaszcza rewersów listów z *Katalogu III* – wynika to z wcześniejszego sposobu ich przechowywania, kiedy to były narażone na stałe zakurzenie.

Jak już wspomniano, nie na każdym liście stawiano pieczęć. W listach pergaminowych pieczęć woskową (umieszczoną w drewnianym lub metalowym kapslu) często mocowano do złożonej dolnej krawędzi karty (tzw. plica). Czyniono to za pomocą różnokolorowych tasiemek, ewentualnie pasków pergaminu. Na listach papierowych stosowano bardziej różnorodne sposoby odciskania pieczęci. Występują tu pieczęcie woskowe (listy piętnastowieczne), lakowe, papierowo-lakowe (w tym takie, gdzie lak umieszczano między kartami bifolium, uniemożliwiając ich rozłożenie), opłatkowe i drukowane. Można też wyróżnić pieczęcie ze względu na ich użytkownika. W zebranej

korespondencji pojawiają się pieczęcie miejskie, sądowe, cechowe i prywatne (zwykle sygnetowe). Niekiedy, zamiast pod treścią pisma, pieczęć przystawiano na krawędziach złożonego w „kopertę” listu (podczas jego otwierania pieczęć była łamana lub odpowiednio nacinano kartę, nie uszkadzając jej). Na potrzeby opisu katalogowego dla tego rodzaju pieczęci, jak i drukowanych (skarbowych) przyjęto następujące nazewnictwo. I tak, pieczęcie zamykające złożony list są określane jako zabezpieczające. Okrągła (średnica ok. 30 mm), drukowana pieczęć z pruskim orłem w koronie, z jabłkiem i berłem w szponach, z tekstem „VIER G[OLDEN]: GROSCHEN”, została określona jako stempel opłaty skarbowej. Kolejna pieczęć, również drukowana, okrągła, o średnicy ok. 30 mm, z wpisanymi stylizowanymi literami F[ridericus] R[ex], jest określana jako stempel z inicjałami. Te dwie ostatnie pieczęcie występują zwykle w obu górnych rogach pism sądowych i drukowanych formularzy. W opisie katalogowym, wobec powszechnego ich użycia, zaznaczono tylko obecność w liście dwóch stempli drukowanych. Opisane są jedynie ewentualne różnice. Pieczęcie miejskie mają zwykle na wizerunkach herby miast, pieczęcie cechowe przedstawiają atrybuty danego rzemiosła, a prywatne herb właściciela. W przypadku pieczęci sądów można stwierdzić, że po 1772 roku Prusacy je ujednoliciли. Na każdej znajdował się pruski orzeł w koronie z berłem i jabłkiem w szponach, a na obwodzie widniała nazwa sądu¹⁰.

Pominięte zostały opisy pieczęci omówionych w literaturze przedmiotu – przy czym oparto się na jednej z najnowszych pozycji, jaką jest *Heraldyka miast wielkopolskich do końca XVIII wieku* Marka Adamczewskiego (w opisach katalogowych skrót *HMW*)¹¹. W pracy jest też zawarta obszerna bibliografia tematu. Nieujęte w niej pieczęcie zostały opisane pod regestem danego listu. W niektórych przypadkach uszkodzenia pieczęci (pęknięcia, ubytki) utrudniały jej przeanalizowanie. Niekiedy pieczęcie w całości wykruszyły się bądź też zostały wyrwane z fragmentem karty. Od 2003 roku wszystkie listy z *Katalogu III* są opieczętowane tuszową pieczęcią Archiwum Państwowego w Toruniu (znajdującą się zawsze w pobliżu tekstu).

Korespondencja sporządzona na papierze jest opatrzona znakami wodnymi (większość listów z *Katalogu II*, znacznie mniej z *Katalogu III*). Znaki wodne (filigrany) były umieszczane na papierze jako „znak firmowy” papier-

¹⁰ Tematykę pieczęci sądów patrymonialnych, również występujących w skatalogowanej korespondencji, poruszył P. Gut, *Pieczęcie sądów patrymonialnych w Prusach w XVIII–XIX wieku na przykładzie prowincji Pomorze*, [w:] *Wokół znaków i symboli. Herby, pieczęcie i monety na Pomorzu, Śląsku i Ziemi Lubuskiej do 1945 r.*, red. A. Chlebowska, A. Gut, Warszawa 2008, s. 67–77.

¹¹ M. Adamczewski, *Heraldyka miast wielkopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2000 (dalej: *HMW*).

nika i jako oznaczenie gatunku papieru. Ich motywy były różne – przedstawiały herby właścicieli młyna papierniczego (bądź gruntu, na którym się znajdował), postacie świętych, insygnia władzy, zwierzęta, rośliny, litery, figury geometryczne i wiele innych. Teoretycznie każdy papiernik powinien był posiadać własny, niepowtarzalny znak wodny. W praktyce istniały filigrany stosowane w całej Europie w wielu wariantach – tzw. filigrany konwencjonalne. Rozpoznanie młyna, w którym powstał dany papier, może ułatwić znak pomocniczy (nazwisko, inicjały, nazwa miejscowości i inne), umieszczany zwykle na drugiej połowie arkusza¹². W badanej korespondencji występuje kilka rodzajów filigranów konwencjonalnych:

- „kwiat w wazonie” oraz „goździk” – w Niemczech znane jako *die Nelken* – w Polsce powszechny w produkcji papierni pomorskich (gdańskich)¹³;
- „ryba” – powszechny w produkcji papierni z terenów nad Zatoką Gdańską¹⁴;
- „Madonna” (w ognistej aureoli, mandroli) – występował w całej Europie, w Polsce powszechny w papierniach pomorskich, mazowieckich i śląskich¹⁵;
- „Horn” (róg pocztowy) – występował w całej Europie, na zachodzie stosowany do oznaczania papieru listowego¹⁶;
- „Pro Patria” – występował w całej Europie, naśladownictwo wzorów holenderskich (Pro Patria to symbol walk niepodległościowych Niderlandów przeciw Francji i Hiszpanii)¹⁷;
- „Strassburg” (w Polsce podwójna lilia lub herb Gozdawa) – występował w całej Europie¹⁸.

Po 1772 roku częstym motywem stał się pruski orzeł w koronie, trzymający w szponach insygnia władzy: berło i jabłko, rzadziej miecz. Wielu

¹² Więcej na temat filigranów: J. Dąbrowski, J. Siniarska-Czaplicka, *Rękodzieło papiernicze*, Warszawa 1991 (dalej: *Rękodzieło*).

¹³ J. Siniarska-Czaplicka, *Katalog filigranów papierni polskich 1500–1800*, Łódź 1983 (dalej: *Kat. fil.*), s. 31; *Rękodzieło*, s. 348, 353, tablica IX, fil. 80; G. Spoer, *Rosen, Tulpen, Nelken... Aus der Formenwelt der Wasserzeichenkunst*, Leipzig 1987, s. 22.

¹⁴ *Kat. fil.*, s. 32; *Rękodzieło*, s. 348.

¹⁵ *Kat. fil.*, s. 32; *Rękodzieło*, s. 382 oraz 354, tablica IX, fil. 82.

¹⁶ *Kat. fil.*, s. 32; *Rękodzieło*, s. 382 oraz 390, tablica XI, fil. 98.

¹⁷ *Kat. fil.*, s. 32; *Rękodzieło*, s. 382 oraz 392, tablica XI, fil. 104; F. Pabich, *Papierne nadnoteckie*, Przegląd Papierniczy, t. 355, nr 8, 1973, s. 290.

¹⁸ *Rękodzieło*, s. 256 oraz 329, tablica I, fil. 7; С. А. Клепиков, *Филиграни и штемпели на бумаге русского и иностранного производства XVII–XX в.в.*, Москва 1959, s. 24.

znaków wodnych nie udało się odnaleźć w najpopularniejszych katalogach i opracowaniach. Arkusze papieru oznaczone znakiem głównym i pomocniczym zwykle składano na pół, w bifolium – wtedy znaki występowały na obu kartach, stąd w opisie są wyszczególnione pierwsza i druga karta. Niekiedy sposób pieczętowania listu (umieszczenie laku między kartami) uniemożliwiało dokładniejsze zapoznanie się z filigranami. Rozpoznanie pochodzenia znaku wodnego utrudniał brak kart z adresem w niektórych poszytach.

Na potrzeby katalogu wyodrębniono cztery rodzaje dopisków występujących na listach. Pierwszym dopiskiem, w cudzysłowie, jest adres umieszczony na ostatniej stronie listu w taki sposób, by po jego złożeniu stanowił awers koperty. Adres był pisany, tak jak treść listu, czarnym atramentem. W opisie do przytaczanego dosłownie adresu dodawano też dopiski pochodzące od nadawcy/poczty, np. *franco*.

Drugi rodzaj to właściwe zapiski dorsalne, umieszczane w okolicach adresu. Składają się na nie notki kancelarii magistratu toruńskiego dotyczące nadawcy, miasta wysłania, rodzaju sprawy i daty otwarcia listu lub przedstawienia odpowiedniemu organowi władz miejskich (*lect[um]*, *illat[um]*). Porównując dzień wystawienia listu z dniem jego lektury, można stwierdzić, że różnice sięgają od kilku dni do kilku lat (!). Jednak ten ostatni okres dotyczy szeroko pojętych listów cechowych, które raczej podróżowały z ich właścicielem, a nie były dostarczane przez pocztę. Napisy *in dorso* wykonywano za pomocą atramentu, najczęściej czarnego. Dorsalia wpisywane po wplynięciu pisma do odbiorcy pojawiły się po roku 1720, ale nie występują na wszystkich późniejszych listach. Do zapisków dorsalnych zaliczono też wszelkie dopisane cyfry, liczby, działania matematyczne i symbole – te były wykonywane czarnym i czerwonym atramentem. Czy miały one jakikolwiek związek z listem, czy po prostu list pełnił funkcję brudnopisu i czy zostały wykonane w magistracie toruńskim – tego nie można stwierdzić.

Noty kancelaryjne stanowią trzeci rodzaj dopisków. Występują na awersie listów i z pewnością zostały sporządzone w kancelarii wystawcy. Składają się na nie noty typu *Copia*, nazwa odbiorcy, numer kolejny pisma (występuje praktycznie tylko w pismach sądowych) oraz podpis pisarza. Ich rozmieszczenie na karcie w opisie katalogowym określono skrótami: [g] – góra na środku, [d] – dół na środku, [p] – z prawej, [l] – z lewej i ich kombinacjami. Do tych dopisków zaliczono też podsumowania kosztów sprawy.

Ostatnim, czwartym rodzajem dopisków są wszelkie adnotacje archiwistów niemieckich i polskich. Występują one, w zależności od zespołu, na awersie (*Katalog II*) lub rewersie listu (*Katalog III*). Dotyczą z reguły miejsca i daty wystawienia; w *Katalogu II* dochodzi do tego foliacja i nowsza paginacja oraz

numer serii w zespole (3, 3a, 5, 7, 16); wykonywano je zwykłym ołówkiem¹⁹. Z kolei w *Katalogu III*, oprócz miejsca i daty wystawienia, podawano też osobę, której list dotyczył, jej zawód oraz sygnaturę archiwalną – zapisywano to zwykle niebieską kredką tak, by po złożeniu listu opis znalazł się na wierzchu. W opisach katalogowych dopiski są podane w oryginalnym brzmieniu, a zaznaczone są jedynie odstępstwa od podanych powyżej „zasad”.

Jeżeli chodzi o sygnatury, to podano je w formie zwyczajowo używanej w toruńskim archiwum i w literaturze. Numer po skrócie nazwy zespołu oznacza jednostkę archiwalną; dodatkowo w przypadku listów z *Katalogu II* podano numery stron w poszycie – odpowiednio pierwszej i ostatniej strony listu.

Podstawowym sposobem uwierzytelniania pisma były podpisy. Czasami wystarczył podpis *Burgermeister und Rath daselbst*, ale w większości przypadków podpisywano się nazwiskami z podaniem pełnionej funkcji, ewentualnie nazwy urzędu. Listy wystawiane przez rady miejskie były sygnowane przez burmistrza (*proconsul*, *Burgermeister*), jednego z rajców (*consul*), rzadziej sędziego (*iudex*, *Richter*), skarbnika (*Kämmerer*) lub pisarza sporządzającego pismo (*notarius*)²⁰. Na listach od cechów widnieją podpisy cechmistrza, starszych cechu (*Alter*, *Eltesten*) i ich zastępców (*Kompan*). Przedstawiciele gminy ewangelickiej podpisywali się jako starsi (*seniores*). W przypadku sądów podawano pełną nazwę instytucji lub stanowiska (*das Königl[iche] Preuss[ische] StadtGerichte allhier*, *Ashociürt Adelich Creys Gericht*), po czym następowały nazwiska. Ciekawą rzeczą jest, że gdy występuje kilka podpisów, to z różnic w barwie atramentu można wysnuć założenie o „krążeniu” czystopisu w celu jego akceptacji przez te osoby. Nazwiska figurują w stałej kolejności od lewej strony do prawej, ale niekiedy pozostawiano lukę – puste miejsce wystarczające na złożenie podpisu. Mimo starań, nie zawsze udało się odczytać występujące podpisy ze stuprocentową pewnością, szczególnie jeśli chodzi o ich końcówki, które często wyglądały jak zwykłe zawijasy.

Podobne zastrzeżenie należy mieć wobec nazwisk pojawiających się w treści listu. Poza tym do nazwisk zamężnych kobiet i wdów powszechnie dodawano końcówki „-in”, „-en” (np. Richterin); w regeście zachowano tę formę. Wszelkie nazwiska występujące w listach z założenia nie są odmieniane, chodziło o to, by przypadkiem nie narzucić fałszywego brzmienia.

¹⁹ Pełne nazwy serii brzmią następująco: 3. *Briefe an den Rath. Vom fremdländischen Behörden*; 3a. *Briefe an den Rath. Von Königl[ichen] Preuss[ischen] Behörden*; 5. *Briefe an den Rath. Aus nichtpreussischen Städten*; 7. *Briefe an den Rath. Gesuche pp. Aus der Bürgerschaft*; 16. *Briefe an den Rath. Miscellanea*.

²⁰ Pojawia się też nazwa funkcji *president* (list nr 21 z Łobzenicy), najpewniej jest to określenie urzędującego burmistrza.

Nazwy miejscowości w regeście są tłumaczone na język polski, a w nawiasie obok podaje się oryginalne brzmienie. Niezidentyfikowane pozostały miejscowości „Cotlen” i „Shlen” (list nr 18 z Łobżenicy) – żadne nazwy o takim i podobnym brzmieniu nie występowały w *Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego* ani w żadnym leksykonie miejscowości Rzeszy Niemieckiej. Wszelkie nazwy osobowe i geograficzne w regeście i opisie katalogowym zostały zaznaczone pogrubionym drukiem.

W zasadzie nie ma problemów z datowaniem listów, ponieważ w każdym podaje się miejsce, dzień, miesiąc i rok wystawienia. Tylko w najstarszych z nich zastosowano ówczesny sposób podawania daty dziennej i miesięcznej, polegający na liczeniu dni między świętami kościelnymi. Pewien problem wystąpił z datacją listu nr 49 z Mirosławca. Otóż wymienione tam święto „Lichtumh” nie występowało w wykazie świąt w *Chronologii polskiej*. Natomiast w *Handbuch der Historischen Chronologie des Deutschen Mittelalters und der Neuzeit* H. Grotefenda wymieniono święto Liechtum w dniu św. Jana i św. Pawła (26 czerwca)²¹.

W występujących wśród zgromadzonych listów świadectwach dobrego urodzenia formularz, niezależnie od miasta, w którym je sporządzano, jest praktycznie taki sam. Również pewne charakterystyczne formuły mają prawie identyczne brzmienie. Być może świadczy to o jakimś rozpowszechnionym wzorcu, szablonie, wedle którego sporządzano tego typu dokumenty?

Wydaje się, że w formularzu tym można wyodrębnić siedem części składających się na protokół wstępny, treść właściwą i protokół końcowy (eschatokół):

I. Protokół wstępny:

1. Intytulacja – wymienienie nazwy wystawcy dokumentu, np. *Burgermeister und Rath der...*;

II. Treść właściwa:

2. Promulgacja – oświadczenie woli rady o wystawieniu dokumentu;
3. Narracja – przedstawienie okoliczności prowadzących do powstania listu; prośba interwenienta(-ów), przysięga i oświadczenia świadków i samego zainteresowanego (data urodzenia lub chrztu, rodzice, niekiedy dziadkowie);
4. Dyspozycja – decyzja rady o wystawieniu świadectwa na podstawie przytoczonych zeznań i własnej wiedzy oraz prośba o zawierzenie podanym informacjom;

²¹ H. Grotefend, *Handbuch der Historischen Chronologie des Deutschen Mittelalters und der Neuzeit*, Hannover 1872, s. 89.

5. Korroboracja – opisanie sposobu uwierzytelnienia listu (pieczęć, podpisy);
- III. Eschatokół:
6. Datacja – podanie miejsca i daty wystawienia listu;
 7. Podpisy – własnoręczne podpisy członków organu wystawiającego, brak jakichkolwiek list świadków.

Podobnym formularzem posługiwano się przy sporządzaniu listów cechowych. One również zawierały intytulację, promulgację, korroborację, datację i podpisy, lecz w narracji podawano informację o zakończeniu nauki zawodu przez okaziciela i wypełnieniu przez niego wszystkich związanych z tym obowiązków. Oczywiście, nie wszystkie części formularza musiały znajdować się w tekście listu. W zależności od potrzeb niektóre pomijano lub znacznie skracano²².

O formularzu tego rodzaju nie można mówić w przypadku korespondencji z *Katalogu II*. Ma ona charakter typowo urzędowy, doraźny i coraz bardziej masowy. Listy cechowe były jednak szczególniejszym rodzajem pisma – to tak, jakby porównywać podanie do urzędu ze świadectwem ukończenia szkoły. Stałymi elementami w tej korespondencji urzędowej były jedynie zwroty grzecznościowe i układ strony. Pismo rozpoczynał ozdobnie wykonany zwrot do adresata (*Wohllöblichen Wohledeln Herren Bürgermeister und Rathmanne...*). Poniżej znajdowała się treść sprawy: dany urząd zwraca się z prośbą o podjęcie działania w sprawie, a na koniec zapewnia o swej życzliwości i woli współpracy. Pod tekstem mieściły się miejsce i data wystawienia oraz podpisy. Tak więc układ bardzo przypomina współczesne pisma urzędowe.

Regesty i opisy listów ułożono alfabetycznie według polskich nazw miejscowości, a w ich obrębie chronologicznie. Ewentualne załączniki z reguły znajdują się po piśmie głównym; jeżeli jednak ich data sporządzenia jest wcześniejsza, występują przed pismem głównym. Nadany układ przedstawia wykaz umieszczony przed częścią katalogową artykułu.

Katalog listów sporządzono w myśl postulatów zawartych w artykule Andrzeja Radziwińskiego i Janusza Tandeckiego *Projekt wytycznych w sprawie przygotowania do druku katalogu dokumentów i listów* oraz w broszurze Józefa Płochy *Wytyczne opracowania dokumentów pergaminowych i papierowych*²³. W nagłówku opisu katalogowego znajduje się kolejny numer listu, poniżej

²² K. Małczyński, M. Bielińska, A. Gąsiorowski, *Dyplomatyka wieków średnich*, Warszawa 1971, s. 23–24.

²³ A. Radziwiński, J. Tandecki, *Projekt wytycznych w sprawie przygotowania do druku katalogu dokumentów i listów*, Archeion, t. 93, 1994, s. 39–47; *Wytyczne opracowania dokumentów pergaminowych i papierowych*, oprac. J. Płocha, Warszawa–Łódź 1985.

data i miejsce jego wystawienia w języku polskim, a obok – w oryginale. Pod regestem umieszczono sześć punktów opisujących fizyczny wygląd dokumentu:

1. Stwierdzenie, czy to oryginał, czy kopia; rodzaj materiału, na którym sporządzono list (pergamin/papier); wymiary w mm (szerokość × wysokość + zakładka na pieczęć lub dla bifolium: szerokość × wysokość + szerokość × wysokość); język (niemiecki, łacina, polski).
2. Stan zachowania, ewentualne uszkodzenia; pieczęć – rodzaj, wygląd; znaki wodne – wygląd, pochodzenie.
3. Napisy dorsalne – przytoczone w oryginale:
 - adres, inne dopiski nadawcy lub poczty [A];
 - dorsalia właściwe, powstałe u odbiorcy [B];
 - noty kancelaryjne z objaśnieniem położenia na stronie [C];
 - dopiski archiwalne [D].
4. Wydawnictwa źródłowe, w których dany list opublikowano drukiem.
5. Aktualna sygnatura archiwalna.
6. Uwagi; tu również przytoczono w oryginalnym brzmieniu podpisy wystawców wraz z podanymi w liście funkcjami.

WYKAZ LISTÓW

NUMER LISTU W KATALOGU	MIASTO	ROK WYSTAWIENIA	SYGNATURA ARCHIWALNA
1	Czaplinek	1721	Kat. III, 5145a
2	Czaplinek	1735	Kat. III, 5404a
3	Czaplinek	1736	Kat. III, 5414
4	Czaplinek	1748	Kat. III, 5612a
5	Czaplinek	1756	Kat. III, 5741
6	Człopa	1771	Kat. III, 5928
7	Jastrowie	1746	Kat. III, 5579
8	Jastrowie	1752	Kat. III, 5654
9	Jastrowie	1778	Kat. II, I-3433/135
10	Jastrowie	1787	Kat. II, I-3322/485
11	Jastrowie	1787	Kat. II, I-3322/477
12	Jastrowie	1787	Kat. II, I-3322/481
13	Jastrowie	1787	Kat. II, I-3322/483

NUMER LISTU W KATALOGU	MIASTO	ROK WYSTAWIENIA	SYGNATURA ARCHIWALNA
14	Jastrowie	1787	Kat. II, I-3322/475
15	Jastrowie	1789	Kat. II, I-3324/81
16	Krajenka	1799	Kat. III, 6080c
17	Łobżenica	1695 lub 1697	Kat. III, 4803
18	Łobżenica	1717	Kat. III, 6361
19	Łobżenica	1720	Kat. III, 5117
20	Łobżenica	1720	Kat. III, 5143
21	Łobżenica	1729	Kat. III, 6365
22	Łobżenica	1732	Kat. II, I-3340/323
23	Toruń/Łobżenica	1743	Kat. II, I-3410/31
24	Łobżenica	1749	Kat. III, 5626/1
25	Łobżenica	1749	Kat. III, 5626/2
26	Łobżenica	1754	Kat. III, 5722
27	Łobżenica	1765	Kat. II, I-3421/114
28	Łobżenica	1767	Kat. II, I-3343/217
29	Łobżenica	1767	Kat. II, I-3513/349
30	Łobżenica	1768	Kat. II, I-3343/439
31	Łobżenica	1771	Kat. II, I-3344/315
32	Łobżenica	1773	Kat. II, I-3316/613
33	Łobżenica	1773	Kat. II, I-3316/689
34	Łobżenica	1774	Kat. II, I-3317/181
35	Łobżenica	1774	Kat. II, I-3317/197
36	Łobżenica	1774	Kat. II, I-3317/239
37	Łobżenica	1774	Kat. II, I-3317/241
38	Łobżenica	1774	Kat. II, I-3317/251
39	Łobżenica	1774	Kat. II, I-3317/285
40	Łobżenica	1774	Kat. II, I-3317/295
41	Łobżenica	1775	Kat. II, I-3311/311
42	Łobżenica	1782	Kat. II, I-3321/9
43	Łobżenica	1782	Kat. II, I-3321/13
44	Łobżenica	1782	Kat. II, I-3321/125

NUMER LISTU W KATALOGU	MIASTO	ROK WYSTAWIENIA	SYGNATURA ARCHIWALNA
45	Łobżenica	1782	Kat. II, I-3313/123
46	Łobżenica	1784	Kat. II, I-3313/99
47	Toruń/Łobżenica	1791	Kat. II, I-3441/183
48	Toruń/Łobżenica	1792	Kat. II, I-3442/359
49	Mirosławiec	1402	Kat. III, 4531
50	Mirosławiec	1727	Kat. III, 5258
51	Mirosławiec	1727	Kat. III, 5266
52	Mirosławiec	1736	Kat. III, 5411a
53	Mirosławiec	1770	Kat. II, I-3344/169
54	Mirosławiec	1771	Kat. II, I-3311/29
55	Mirosławiec	1782	Kat. III, 6003
56	Mirosławiec	1784	Kat. III, 6019/1
57	Mirosławiec	1784	Kat. III, 6019/2
58	Mirosławiec	1788	Kat. II, I-3313/483
59	Mirosławiec	1789	Kat. II, I-3314/85
60	Mirosławiec	1791	Kat. II, I-3347/501
61	Mrocza	1724	Kat. III, 5203
62	Nakło nad Notecią	1404	Kat. III, 4184
63	Nakło nad Notecią	1777	Kat. II, I-3311/411
64	Nakło nad Notecią	1785	Kat. II, I-3346/597
65	Piła	1608	Kat. III, 4643
66	Piła	1774	Kat. II, I-3427/661
67	Piła	1776	Kat. II, I-3316/211
68	Piła	1776	Kat. II, I-3318/209
69	Piła	1781	Kat. II, I-3320/511
70	Piła	1792	Kat. II, I-3347/663
71	Piła	1793	Kat. II, I-3314/691
72	Piła	1793	Kat. II, I-3314/697
73	Sępólno Krajeńskie	1407	Kat. III, 4247
74	Sępólno Krajeńskie	1764	Kat. II, I-3420/357
75	Tuczno	1747	Kat. III, 5607

KONKORDANCJA – KAT. II

SYGNATURA/ /STRONA	NR KATALOG.	MIASTO	ROK
I-3311/29	54	Mirosławiec	1771
I-3311/311	41	Łobżenica	1775
I-3311/411	63	Nakło	1777
I-3313/121	46	Łobżenica	1784
I-3313/483	58	Mirosławiec	1788
I-3314/85	59	Mirosławiec	1789
I-3314/691	71	Piła	1793
I-3314/697	72	Piła	1793
I-3316/211	67	Piła	1776
I-3316/613	32	Łobżenica	1773
I-3316/689	33	Łobżenica	1773
I-3317/181	34	Łobżenica	1774
I-3317/197	35	Łobżenica	1774
I-3317/239	36	Łobżenica	1774
I-3317/241	37	Łobżenica	1774
I-3317/251	38	Łobżenica	1774
I-3317/285	39	Łobżenica	1774
I-3317/295	40	Łobżenica	1774
I-3318/209	68	Piła	1776
I-3320/511	69	Piła	1781
I-3321/9	42	Łobżenica	1782
I-3321/13	43	Łobżenica	1782
I-3321/123	45	Łobżenica	1782
I-3321/125	44	Łobżenica	1782
I-3322/475	14	Jastrowie	1787
I-3322/477	11	Jastrowie	1787
I-3322/481	12	Jastrowie	1787
I-3322/483	13	Jastrowie	1787
I-3322/485	10	Jastrowie	1787

SYGNATURA/ /STRONA	NR KATALOG.	MIASTO	ROK
I-3324/81	15	Jastrowie	1789
I-3340/323	22	Łobżenica	1732
I-3343/217	28	Łobżenica	1767
I-3343/439	30	Łobżenica	1768
I-3344/169	53	Mirosławiec	1770
I-3344/315	31	Łobżenica	1771
I-3346/597	64	Nakło	1785
I-3347/501	60	Mirosławiec	1791
I-3347/663	70	Piła	1792
I-3410/31	23	Toruń/Łobżenica	1743
I-3420/357	74	Sępólno Kraj.	1764
I-3421/114	27	Łobżenica	1765
I-3427/661	66	Piła	1774
I-3433/135	9	Jastrowie	1778
I-3441/183	47	Toruń/Łobżenica	1791
I-3442/359	48	Toruń/Łobżenica	1792
I-3513/349	29	Łobżenica	1767

KONKORDANCJA – KAT. III

SYGNATURA	NR KATALOG.	MIASTO	ROK
4184	62	Nakło	1404
4247	73	Sępólno Kraj.	1407
4531	49	Mirosławiec	1402
4643	65	Piła	1608
4803	17	Łobżenica	1697
5117	19	Łobżenica	1720
5143	20	Łobżenica	1720
5145a	1	Czaplinek	1721

SYGNATURA	NR KATALOG.	MIASTO	ROK
5203	61	Mrocza	1724
5258	50	Mirosławiec	1727
5266	51	Mirosławiec	1727
5404a	2	Czaplinek	1735
5411a	52	Mirosławiec	1736
5414	3	Czaplinek	1736
5579	7	Jastrowie	1746
5607	75	Tuczno	1747
5612a	4	Czaplinek	1748
5626/1	24	Łobżenica	1749
5626/2	25	Łobżenica	1749
5654	8	Jastrowie	1752
5722	26	Łobżenica	1754
5741	5	Czaplinek	1756
5928	6	Człopa	1771
6003	55	Mirosławiec	1782
6019/1	56	Mirosławiec	1784
6019/2	57	Mirosławiec	1784
6080c	16	Krajenka	1799
6361	18	Łobżenica	1717
6365	21	Łobżenica	1729

NR 1

1721, 20 X Czaplinek

Geschehen zu Tempelburg, den 20 Octob[er]: des ein tausend siebenhundert und ein und zwanzigsten Jahres nach Christi geburth

Burmistrz, sędzia i rada królewskiego pruskiego miasta **Czaplinek** wydają na prośbę mistrza **Friedricha Olböter** – mieszczanina i starszego cechu kuśnierzy; świadectwo dobrego urodzenia dla jego syna **Johanna Olböter** – dziecka **Friedricha Olböter** i **Dorothei Cathariny Mittelstätin**, urodzonego 25 czerwca 1707 r., narodowości niemieckiej, ochrzczonego w obecności: mistrza **Laurentza Daus** – mieszczanina i starszego cechu rzeźników, mistrza **Johanna Rahz** – mieszczanina i sukiennika oraz **Anny Marii Dibbelin** – małżonki mistrza **Jacoba Olböter** – mieszczanina i starszego cechu rzeźników; co potwierdzili świadkowie. Dziadkami **Johanna Olböter** ze strony ojca byli: **Johann Olböter** i **Anna Schulzen**, a ze strony matki: **Andreas Mittelstät** – pastor w **Cieszynie (Teschendorfe)** i **Barbara Broczen**.

1. Oryginał, perg., 514 × 340 + 54 mm; niem.
2. Stan dobry; przywieszona pieczęć miejska: plica, wstążki zielona i czerwona, pieczęć okrągła, woskowa, brązowa, śr. 33 mm, w drewnianej puszcze; wizerunek bramy miejskiej z dwoma basztami i sylwetką czapli między nimi, na obwodzie tekst „SIGILVM CIVITATIS TEMPELBURGENSIS”. Zob. HMW, B-93, s. 325.
3. [D] 5145a; *Kürschner Geburtsbrief Johann Olböter Tempelburg, 20–10. 1721.*
4. –
5. Kat. III, 5145a.
6. Podpisów brak.

NR 2

1735, 26 II Czaplinek

Gegeben Tempelburg den 26-e February 1735

Burmistrz, sędzia i rada miasta **Czaplinek** poświadczają dobre urodzenie **Conrada Friedricha Zimmermanna** [rzeźnika], który na mocy patentu króla pruskiego z 6 sierpnia 1732 r. może być przyjmowany do cechów.

1. Kopia, pap., formularz drukowany; 417 × 332 mm; niem.
2. Stan niezbyt dobry, na zgięciach przetarcia, brzegi postrzępione; pieczęć papierowo-lakowa, popękana, okrągła, śr. 34 mm, wizerunek jak w liście nr 1, dwa okrągłe stemple drukowane (1. orzeł pruski, na obwodzie tekst „KÖNIGLICH. PREUSSISCHES ARMEN DIRECTORIUM”; 2. cyfra królewska – inicjały FR zwieńczone koronami tworzące stylizowany krzyż równoramienny) i drukowane godło pruskie (orzeł pruski z mieczem i berłem w szponach, ponad nim korona); znak wodny niewyraźny.
3. [B] *Geburts Brief Conrad Friedrich Zim[m]ermann ein Fleischer illat[um] d[en] 14 Apr[il]1752*; [D] 5404a; *Tempelburg Februar 1735*; *Febr[uar] 35*.
4. –
5. Kat. III, 5404a.
6. *Burgermeistere Richter und Rath sieselbst. Friderici, Consul; Johann Boys, Iudex*. Formularz tożsamy z listem nr 3, dodatkowo nagłówek COPIA.

NR 3

1736, 1 II Czaplinek

Gegeben Tempelburg den 1-te Febr[uar] 1736

Burmistrz i rada miasta **Czaplinek** poświadczają dobre urodzenie **Heinricha Block** [sukiennika], który na podstawie patentu króla pruskiego z 6 sierpnia 1732 r. może być przyjmowany do cechów.

1. Oryginał, pap., formularz drukowany, 435 × 350 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia, brzegi postrzępione; pieczęć miejska lakowa, czerwona, okrągła, śr. 34 mm, wizerunek jak w liście nr 1. Dwa stemple drukowane i drukowany orzeł pruski jak w liście nr 2; znak wodny: „kwiat w wazonie” – nierozpoznany.
3. [B] *Geburhts-Brief Heinrich Block einen Tuchmacher, illat[um] d[en] 20 Juny 1755*; [D] 5414; *1 Febr[uar] 1736 Heinrich Block (Tuchmacher), Tempelburg*.
4. –
5. Kat. III, 5414.
6. *Burgermeister und Rats. Friderici; Cons[ul] dirig[ens], Cuno; Cämerrer*.

NR 4

1748, 7 XII Czaplinek

Tempelburg d[en] 7ten Decemb[e]r 1748

Burmistrz i rajcy królewskiego pruskiego miasta **Czaplinek** na Pomorzu wydają na prośbę **Samuela Zimmermanna** – mieszczanina i rzeźnika, świadectwo dobrego urodzenia dla jego syna **Johanna Christiana Zimmermanna** (wyuczonego na sukiennika), co potwierdzili dwaj mieszczanie: **Peter Fancke** – sukiennik i **Michael Kumm** – piekarz. Zaświadczyli oni, że **J.Ch. Zimmermann** jest synem **Samuela Zimmermanna** i **Marii Elisabeth Rich-terin**; został ochrzczony w czapliniackim kościele przez pastora **Schiracha** 3 listopada 1726 r. w obecności **Johanna Jacoba Boys** – sędziego miejskiego, **Christopha Friderici** – burmistrza i **Sophii Haacken** – małżonki inspektora **Gabriela Dumck**; a jego dziadkami ze strony ojca byli: **Johann Zimmermann** – leśnik królewski w **Starym Drawsku** (*Draheim* – *Drahim*) i **Anna Catharina Wreicken** – córka mieszczanina i ślusarza z **Pyrzyc** (*Pyritz*), a ze strony matki: **Johann Christoph Richter** – mieszczanin i starszy cechu kowali miedzi w **Kołobrzegu** (*Colberg*) i **Anna Catharina Reinhardt** – córka mieszczanina i kowala miedzi w **Czaplinku**, **Friedricha Reinhardt**.

1. Oryginał, pap., 413 × 331 mm; niem.
2. Stan dobry; pieczęć papierowo-lakowa, okrągła, śr. 34 mm, wizerunek jak w liście nr 1; znaku wodnego brak.
3. [B] *Geburts-Brief Johann Christian Zim[m]ermann, eines Tuchmachers. lect[um] d[en] 2 Nov[em]b[er] 1753; [D] 5612a; Tempelburg, Dec[em]b[er] 1748.*
4. –
5. Kat. III, 5612a.
6. *Burgermeister Richter und Rath dieselbst. GJ [?] Kirstenius, Cons[ul] dir[igens] et Iudex.*

NR 5

1756, 1 II Czaplinek

Gegeben Tempelburg den 1-ten Febr[uar] 1756

Burmistrz i rada miasta **Czaplinek** poświadczają dobre urodzenie **Gottfriedta Block** [sukiennik], który na podstawie patentu króla pruskiego z 6 sierpnia 1732 r. może być przyjmowany do cechów.

1. Kopia, pap., formularz drukowany, 422 × 350 mm; niem.
2. Stan dobry, brzegi postrzępione; pieczęć miejska lakowa, czerwona, okrągła, śr. 34 mm; pieczęcie i znak wodny („kwiat w wazonie”) tożsame jak w liście nr 3.
3. [B] *illat[um] d[en] 10. Octob[er] 1770;* [D] 5741; *Tempelburg. Februar 1756. Geburtsbrief der Gottf[ried] Block.*
4. –
5. Kat. III, 5741.
6. *Burgermeister und Rath. Friderici, Cons[ul] dirig[ens]; Cuno, Cämerer.* Formularz tożsamy z listem nr 3, dodatkowo nagłówek COPIA.

NR 6

1771, 15 III Człopa (...) gegeben in Hochfurstl[ichen] Polnischen Stadt
Schloppa. 15 März 1771

Burmistrz i rada polskiego miasta **Człopa** wydają na prośbę mieszczan: **Jacoba Ferber** i **Samuela Röhl** [?] świadectwo dobrego urodzenia dla **Christiana Fridricka Wolffschläger**, trzeciego dziecka (z pięciorga) **Christopha Wolffschläger** – mieszczanina, rajcy w **Barlinku** (*Berlinschen*) i **Charlotty Bleymann**.

1. Oryginał, pap., 400 × 248 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia, brzegi postrzępione, niebieskie podkreślenia w tekście; pieczęć miejska, papierowo-lakowa, okrągła, śr. 34 mm, wizerunek kartusza z koroną, trzema gwiazdami i półksiężycem. Zob. HMW, B-104, s. 326–327. Znak wodny: „goździk” – nierozpoznany.
3. [B] *illat[um] d[en] 3 Maii 1771;* [D] 5928; *15 Maerz 1771 Christian Friedr. Wolffschlagen* [?]. *Schloppa.*
4. –
5. Kat. III, 5928.
6. *Burgermeister und Rath, Mludick* [?] *Consul dirigens.*

NR 7

1746, 21 IV Jastrowie

Geschehn Jastro d[en] 21 April im Jahr Christi Ein
Tausendt Sieben Hundert Sechs und Viertzig

Burmistrz i rada królewskiego polskiego miasta **Jastrowia** wydają **Simonowi Jaster**; kupcowi handlującemu jedwabiem, synowi **Simona Jaster** – kowala i rolnika z polskiej (królewskiej) wsi **Sypniewo (Zipno)** i **Sophii Stimen**; ochrzczonego w kościele w **Sypniewie** 14 sierpnia 1713 r. w obecności **Petera Lütcke** i **Petera Reünspis** – tamtejszych rolników; na jego prośbę świadectwo dobrego urodzenia, co potwierdzili **Johann Spiecker** – mieszczanin i starszy cechu oraz **Jacob Schultzen** – mieszczanin i szlachcic. Dziadkami **Simona Jaster** ze strony ojca byli: **Johann Jaster** – kowal i rolnik z **Sypniewa** i **Anna Dügen** – córka rolnika z **Sypniewa**, a ze strony matki **George Stim** – sołtys w królewskiej wiosce **Nadarzyce (Rederitz)** i **Sophia Klawonen** – córka sołtysa z **Nadarzyc**.

1. Oryginał, perg., 446 × 372 + 50 mm; niem.
2. Stan dobry; przywieszona pieczęć miejska: plica, zielona wstążka, pieczęć okrągła, woskowa, zielona, śr. 40 mm, w metalowej puszcze, na obwodzie tekst „SIGILLVM CIVITATIS IASTROVIAE 1697”. Wizerunek kiści winogron. Por. HMW, B-205, s. 343²⁴.
3. [B] *Geburths-brieff Simon Jaster ein Seydenkrahmer. illat[um] d[en] 25 April 1746*; [D] 5579; 21. April 1746 Jastr.
4. –
5. Kat. III, 5579.
6. *Matthias Gäde, Proconsul; Carl Dethaus Lembcke, Consul; Johann Wegner, Notarius Juratus Jastroviensis.*

²⁴ Zob. też M. Gumowski, *Pieczenie i herby miast pomorskich*, Toruń 1939 (dalej: *PiHMPom.*), s. 93.

NR 8

1752, 27 V Jastrowie

So geschehen Jastrow, den 27-te May das Ein Tausend
Sieben Hundert zwey und funffzig- ten Jahren

Burmistrz i rada królewskiego miasta **Jastrowie** w województwie **pozańskim** wydają na prośbę **Marii Körnerin** zd. **Wacholtz** [pochodzącej z **Lędyczka** (*Landeck*)], wdowie po **Johannie Körner** – sekretarzu królewskim, masztalerzu i burmistrzu **Jastrowia**; w obecności dwóch świadków: **Daniela Tytz** – sędziego miejskiego i **Jacoba Tröhlich** – asesora rady; świadectwo dobrego urodzenia dla jej syna **Johanna Friedricha Körner** [kupca] – urodzonego 5 marca 1728 r., ochrzczonego w obecności **Michaela Tytz** – członka rady i zm. **Christopha Ryp tow** – byłego burmistrza **Jastrowia**. Dziadkami **J.F. Körner** ze strony ojca byli: zm. **Daniel Körner** – były burmistrz **Jastrowia** i **Elisabeth Welsen** z **Czechynia** (*Zechendorf*), a ze strony matki **Peter Wacholz** z **Lędyczka** i **Maria Schrancken** – córka burmistrza ze **Złocieńca** (*Falkenburg*) w **Nowej Marchii**.

1. Oryginał, pap., 492 × 371 mm; niem.
2. Stan dość dobry, przetarcia i postrzępienia brzegów; pieczęć miejska papierowo-lakowa, czerwona, owalna, śr. 38 × 42 mm, wizerunek i legenda jak w liście nr 7; znaki wodne: 1.k. napis „I HONIG”, 2.k. filigran „Strassburg” – nierozpoznane.
3. [B] *Geburts-Brief des Johann Friedrich Kome* [przekreślone] *Körner eines Kauffmanns. lect[um] d[en] 22 Jun[i] 1753; [D] 5654; 27 Mai 1752 Jastrow.*
4. –
5. Kat. III, 5654.
6. *Matthias Gäde, Proconsul; Michael Tytz, Consul; Paulus Keler, Not[arius] Iuratus p[u]bl[ici] Jastrowiensis.*

NR 9

1778, 27 XI Jastrowie

Jastrow den 27-e Nov[em]b[er]. 1778

Sąd miejski w **Jastrowiu** prosi magistrat toruński o podjęcie działań w celu odzyskania kwot pieniężnych po zmarłych: kupiec **Johann Fendler Wittere** oraz kupiec i handlarz suknem **Schmid Wittzze** [?], którzy figurowali na li-

ście dłużników zmarłego **Daniela Tytz** – burmistrza **Jastrowia**, w celu przyspieszenia podziału spadku po nim między jego dzieci.

1. Oryginał, pap., bifolium, 209 × 353 + 217 × 353 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; 2 stemple drukowane, pieczęć miejska papierowo-lakowa, czerwona, owalna, śr. 38 × 42 mm, wizerunek i legenda jak w liście nr 7. Filigrany: 1.k. „HASSER | N M | NI”, 2.k. stylizowany orzeł pruski w koronie z berłem i jabłkiem na szponach – oba nierozpoznane.
3. [D] 135-136, 165-166.
4. –
5. Kat. II, I-3433; s. 135 + 165.
6. *des Königl[iche] Preuß[ische] Stadt Gerichte allhier | Dieshels | Königl[iche] Preuß[ische] Justitz Beamten und Justitz Commishons*

NR 10

ZAŁĄCZNIK DO LISTU NR 14

1787, 14 V Jastrowie

Jastrow den 14 May 1787

Przytoczenie oświadczenia mieszczanina i sukiennika **jastrowskiego Frieda Boht** odnośnie do ustalenia ostatecznego terminu zwrotu długu przez farbiarza **Lüschnera**, którym ma być godzina 8 rano 11 czerwca [1787 r.].

1. Kopia, pap., bifolium, 195 × 336 mm, niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; pieczęci brak; znak wodny: korona zwieńczona krzyżem – nierozpoznany.
3. [C] *Copia. Document: Insinuat: [gp], An den Färber Lüschner gegenwärtig zu Thoren [dl]; [D] 485.*
4. –
5. Kat. II, I-3322; s. 485 + brak.
6. *Königl[iche] Westpr[eußische] Stadt Gerichte | Sisty; [luka] NRvTrotter.*

1787, 14 V Jastrowie

Jastrow 14 ten May 1787

Str. 1

Przytoczenie oświadczenia Żyda **złotowskiego** [*Schutz Jude (...) aus Flatow*] **Abrahama Jacob** odnośnie do ustalenia ostatecznego terminu zwrotu długu przez farbiarza **Lüschnera**, którym ma być godzina 8 rano 11 czerwca [1787 r.].

Str. 2

Kopia oświadczenia Żyda **Abrahama Jacob** ze **Złotowa (Flatow)** o rodzaju i wysokości zadłużenia względem niego farbiarza **Lüschnera**.

Str. 2–3

Kopia oświadczenia Żyda **złotowskiego Abrahama Jacob** o tym, jak dowiedział się o miejscu pobytu farbiarza **Lüschnera**, i prośba o zajęcie jego dwóch koni do czasu otrzymania większej ilości informacji i zmniejszenia zadłużenia.

1. Kopia, pap., bifolium, 193 × 334 + 178 × 334 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; pieczęć miejska mniejsza – zabezpieczająca, złamana, lakowa, czarna, okrągła, śr. ok. 22 mm, na otoku napis „SIGIL[LUM] · MINUS CIV[ITATIS] · IASTROVIE · AD 17[83 – ?]”²⁵; znak wodny: 1.k. litery „ICM”, 2.k. ryba w stylizowanym otoku, powyżej wkomponowany herb Elbląga – nierozpoznane²⁶.
3. [A] *Ad den Färber Lüschnner gegenwärtig zu Thoren*; [C] **Str. 1:** *Stam. res. ad acta* [?] [gl]; *An den Färber Lüschnner gegenwärtig zu Thoren* [dl]; **Str. 2:** *Copia* [gl]; *Actum Jastrow den 14 May 1787* [g]; [D] 477 ÷ 479.
4. –
5. Kat. II, I-3322; s. 477–480.
6. **Str. 1:** *Sechs; Sisty*; [luka] *NRvTrotter*;
Str. 2: *Abraham Jacob; Sechs* [oba podpisy wykonane jedną ręką];
Str. 3: *Sechs; Abraham Jacob* [oba podpisy wykonane jedną ręką].

²⁵ Lekcja niepewna, być może jest to pieczęć, o której wspomina M. Gumowski, *PiHMPom.*, s. 93 (a za nim M. Adamczewski, *HMW*, B-206, s. 343), której legenda jest przedstawiona jako „SIGILLVM · MINUS · CIV · IASTROVIE ANNO 1755”.

²⁶ Inicjały ICM stosowano w latach 1751–1782 w piapierni w Wąsoszu. Por. F. Pabich, *Papiernie nadnoteckie*, s. 292; tenże, *Dzieje złotowskiej piapierni w Wąsoszu*, Przegład Papierniczy, t. 41, nr 5, 1985, s. 186–188. Jednak motyw ryby i herbu Elbląga mogą wskazywać też na którąś z piapierni znad Zatoki Gdańskiej.

NR 12

ZAŁĄCZNIK DO LISTU NR 14

1787, 15 V Jastrowie

Jastrow d[en] 15te May 1787

Str. 1

Przytoczenie oświadczenia sukiennika i mieszczanina z **Jastrowia Frieda Boht**, że farbiarz **Lüschner** ma u niego dług i wyznacza termin jego zwrotu do 11 czerwca 1787 r.

Str. 2

Odpis oświadczenia mieszczanina i sukiennika **jastrowskiego Frieda Boht**, w którym wyjaśnia okoliczności powstania wierzytelności względem niego farbiarza **Simona Gottlieba Lüschnera** i wzmiankuje o przekazaniu pisemnego zobowiązania [*obligatio*] jako podstawy postępowania.

1. Kopia, pap., bifolium, 195 × 338 + 195 × 338 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; pieczęć zabezpieczająca – patrz list nr 11; znaki wodne: 1.k. orzeł pruski z berłem i mieczem w szponach, 2.k. litery „ICM” w stylizowanej obwódce – oba nierozpoznane²⁷.
3. [A] *An den Färber Simon Lüschner gegenwärtig zu Thoren*; [C] **Str. 1:** *Stenp.[?] res: ad acta [g]; An den Färber Lüschner gegenwärtig zu Thoren [d]; Str. 2:* *Copia. [lg]; Actum Jastrow d[en] 14 May 1787 [pg]; [D] 481 ÷ 482; 491.*
4. –
5. Kat. II, I-3322; s. 481 + 492.
6. **Str. 1:** *Königl[iche] Westpr[eu]ßische] Stadt:Gerichte | Sechs; Sisty;* [luka] *NRvTrotter;*
Str. 2: *Fried Boht; Sechs.*

NR 13

ZAŁĄCZNIK DO LISTU NR 14

1787, 14 V Jastrowie

Jastrow d[en] 14ten May 1787

Przytoczenie oświadczenia Żyda **Abrahama Jacob** ze **Złotowa** dotyczącego wyznaczenia terminu zwrotu długu przez farbiarza **Lüschnera**.

²⁷ Patrz przypis 26.

1. Kopia, pap., bifolium, 182 × 237 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia, karta nierówno przycięta; pieczęci brak; znak wodny: orzeł pruski w koronie z berłem i mieczem w szponach, ze stylizowanym inicjałem „R” na piersi – nierozpoznany.
3. [C] *Copia Document: Insinuat*: [gl]; *An den Färber: Simon Lüschnier gegenwärtig zu Thoren* [dl]; [D] 483.
4. –
5. Kat. II, I-3322; s. 483 + brak.
6. *Königl[iche] Westpr[eußische] Stadt: Gerichte* | **Sisty**; [luka] *NRvTrotter*.

NR 14

PATRZ LISTY NR 10–13!

1787, 21 V Jastrowie

Jastrow d[en] 21 May 1787

Sąd miejski w **Jastrowiu** prosi magistrat toruński o okazanie farbiarzowi **Lüschnier** – przebywającemu w **Toruniu** – załączonych dyspozycji związanych z rozpoczętym podczas jego nieobecności w **Jastrowiu** postępowaniem o ściągnięcie wierzytelności oraz o pisemne potwierdzenie okazania załączników.

1. Oryg., pap., bifolium, 197 × 336 + 194 × 336 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia, ubytki w laku pieczętnym; pieczęć zabezpieczająca – patrz list nr 11; znaki wodne: 1.k. stylizowana litera „M”, 2.k. korona królewska z krzyżem – patrz też list nr 10 – oba nierozpoznane²⁸.
3. [A] *An Einen Wolllöblichen Magistrat zu Thoren*; [B] *Subsidiales der Jastrowisch Gerichte, c. Docum. inser. an der [?] Färber Lüschnier.; lect[um] d[en] 30 May. 1787.; 8; 21 [przekreślone]; =20; /-; 4; 3³/8 [dwa ostatnie dopiski wykonano czerwonym atramentem]; [D] 21/5 87; 3a [przekreślone]; 475 ÷ 476; 493 ÷ 494.*
4. –
5. Kat. II, I-3322; s. 475 + 494.
6. *Königl[iche] Westpr[eußische] Stadt Gericht* | **Sechs; Sisty**; [luka] *NRvTrotter*.

²⁸ Litera „M” była stosowana w papierni w Wąsoszu koło Złotowa oraz w którejś z papierni w Kwidzynie. Por. F. Pabich, *Papiernie nadnoteckie*, s. 292; E. Kędra, *Z dziejów papierni w Kwidzynie*, Przegląd Papierniczy, t. 407, nr 12, 1977, s. 475–476.

NR 15

1789, 12 II Jastrowie

Jastrow den 12te Februar 1789

Sąd miejski w **Jastrowiu** zwraca się z prośbą do magistratu toruńskiego o dołączenie mieszkającemu tam **Johannowi Christianowi Koerner** dołączonej dyspozycji i o pisemne potwierdzenie tego faktu.

1. Oryginał, pap., bifolium, 197 × 337 + 197 × 337 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; pieczęć zabezpieczająca – patrz list nr 11; znak wodny: 1.k. korona królewska z krzyżem – patrz list nr 10, 2.k. brak – nierozpoznany.
3. [A] *An Einen Hochedeln Magistrat zu Thorn*; [B] *Arm Supp[...-?]; Subsid[ium] des Stadt Gerichts zu Jastrow, c. doc. ins. an den [...] Joh. Christ. Körner; lect[um] d[en] 20 Febr[uar] 1789.; 15; 6; 3; 2 [lub Z]; [D] 12 / 2 89; 3a [przekreślone]; 81; 91÷92.*
4. –
5. Kat. II, I-3324; s. 81 + 92.
6. *Königl[iche] Westpreuss[ische] StadtGericht | Sechs; Sisty; [luka] NRvTrotter.*

NR 16

1799, 25 VI Krajenka

Krojanke den 25te Juny 1799

Cech młynarzy w **Krajence** potwierdza tytuł mistrza posiadany przez młynarza **Paula Davida Banzemer**, nadany mu na mocy patentu królewskiego 27 czerwca 1797 r.

1. Oryginał, pap., bifolium, 360 × 211 mm; niem.
2. Stan dobry, ubytki w pieczęci lakowej; 2 stemple drukowane, okrągłe, śr. 30 mm: opłaty „SECHS G[OLDEN] GROSCHEN” i z inicjałem „F”; pieczęć cechowa – lakowa, czerwona, okrągła, śr. 37 mm, na obwodzie napis „DER · MULLER · G · WSIEGEL · ZU · [KROJANKE - ?] · 1788 [?]”; znaki wodne: 1.k. pruski orzeł w koronie z jabłkiem i berłem w szponach z inicjałami „FW” na piersi, 2.k. litery „DWK” – oba nierozpoznane.

3. [C] *a 33* [1. str. g i ld, oba podkreślone niebieską kredką]; [D] *6080c*; *Meisterbrief des Paul Dawid Banzemer (Müller) Krojanke 25. 6. 99.* [ołów].
4. –
5. Kat. III, 6080c.
6. *Consili[um] Dirig[ens]: qua atsleh* [atshles - ?] **Pluwes** [?]; **P: Schultz** *Gerwerck Alterkwen* [-kuam – ?].

NR 17

1697 [1695?], 1 II Łobzenica **Datum Lobzenis in Residentia protuni Contubernii nostri die prima Mensis Februarii proxima Anno D[omi]ni Millesimo Sexcentesimo 9imo S[ep]t[im]o [? – raczej 5to]**

Cechmistrz i starsi cechu garncarzy w **Łobzenicy** w **Wielkopolsce** w województwie **kaliskim** zaświadcza, że **Georg Rozewicz** [Różewicz], mieszkający w mieście **Kamień** (*Camen*) – własności kardynała [Michała Stefana] **Radziejowskiego**²⁹, arcybiskupa **gnieźnieńskiego**, wyuczył się rzemiosła u mistrza **Michaela Siekierki** i ma prawo używać tytułu mistrza.

1. Oryginał, pap., bifolium, 199 × 125 mm; łac.
2. Stan dość dobry, złożony, przetarcia na zgięciach; pieczęci przywieszanej brak; znak wodny – na ozdobnej tarczy wzór w kształcie odwróconej cyfry 8 – nierozpoznany.
3. [B] *Liters Friennckis exerciptii nec non Manunissionis liber takonisy et ? Figulorum Civitatis Lobsens pro parte Honesti Georgy Rozewicz de [...]nuii [...] exidits [...] A.d. 1695*; [D] 4803; *Zechebrief das Tufferychellen [...] Georg Różewicz Lobsens. Februar 1697.*
4. –
5. Kat. III, 4803.
6. **Marii** [?] **Przedbramski**, *Cechmistrz*; **Wawrzyniec Weydowicz**, *Collega iego*; **Balcer Babiński**, *Brat stołowy*; **Antoni Dudkawicz**; **Bartłomi Biełański**; **Szymon Molbert**, *pisarz Cechu tego*.

²⁹ K. R. Prokop, *Polscy kardynałowie*, Kraków 2001, s. 145–156.

NR 18

1717, 6 VIII Łobzenica So geschehen in Lobsentz, den 6. Augusti, nach der heilwörtigen Gebuhrt unsers Seligmachers, das Ein Tausend, sieben Hundert und Siebenzehenden Jahres

Burmistrz i rajcy miasta **Łobzenica** w **Wielkopolsce** wydają na prośbę **Melchiora Lachmanna** – pastora ewangelickiego w **Batorowie** (*Batorae*), świadectwo dobrego urodzenia dla jego przyjaciela **Theodorusa Willeniusa**, syna **Johanna Willeniusa** – pastora ewangelickiego w **Radziczu** (*Radsitz*) i **Anny Marii Hahnin**, co potwierdzili świadkowie – mieszczanie i kupcy: **Samuel Schendel** i **Johann [Gottlob] Kortmann**. Dziadkami **T. Willenius** ze strony ojca byli: **Martinus Willenius** – pastor ewangelicki w **Grudziądzu** i **Regina Heinin**, a ze strony matki **Mathaus Hahn** – pastor w (*Cotlen*) i (*Shlen*) [miejscowości nierozpoznane] i **Anna Maria Bussin**.

1. Oryginał, perg., 440 × 411 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady zgięć i po szpilkach; pieczęci przywieszanej brak.
3. [D] 6361 [1. str., ld, wpisane ołówkiem]; *Theodorius Wilenius. Lobsentz.*
4. –
5. Kat. III, 6361.
6. *Johann Grützmacher, Consill[ium] dirig[ens]*.

NR 19

1720, 26 I Łobzenica (...) geschehen und gegeben in Lobsentz, den 26ten Tag Monats January Im Jahr nach Christi Gebührt: Ein Tausend Sieben Hundert und Zwanzig

Burmistrz i rada miasta **Łobzenica** wydają na prośbę **Johanna Gottloba Cortmann** i **Samuela Schendel**, mieszczan i kupców, świadectwo dobrego urodzenia dla **Johanna Fenger** – kupca, syna **Johanna Fenger** – byłego burmistrza **Łobzenicy** i **Cathariny Jandickin** – córki byłego sędziego w **Łobzenicy**, **Petera Jandicken**.

1. Oryginał, perg., 487 × 354 + 28 mm; niem.
2. Stan dobry, brunatne przebarwienia, otwory po szpilkach; przywieszona pieczęć: plica, tasiemka niebiesko-żółta, pieczęć okrągła, woskowa, czar-

na w drewnianej puszcze, śr. 45 mm, wizerunek dzika – odyńca na łące, na obwodzie tekst „SIGILLVM PROCONSVLARE CIVITATIS LOBZENENSIS AD 1617”. Zob. HMW, B-376, s. 376.

3. [B] *Gebuhrts=Brieff Johann Fengers eines Kaufmans von Lobens bürtig. illat[um] d[en] 22 Martii 1720; [D] 5117; Lobsens Januar 1720 das Johann Fenger.*
4. –
5. Kat. III, 5117.
6. *Maciey Sokółowski, Notarius.*

NR 20

1720, ? XII Łobżenica Geschehen und gegeben in Lobsentz den Tag
Decemb[e]r: der im Jahr nach Christi GebuhrtEin
Tausend Siebenhundert und Zwanzig

Burmistrz i rada miasta **Łobżenica** wydają na prośbę **Michaela Lindebein** – wiceburmistrza i **Samuela Hrabowskiego** – (*vice Kuhtes* [?]), świadectwo dobrego urodzenia dla **Johanna Cholevius** – krawca, syna **Michaela Cholevius** – byłego członka rady i **Anny Magdaleny Eveitschin**.

1. Oryginał, perg., 454 × 315 + 28 mm; niem.
2. Stan dobry, pieczęci przywieszanej brak.
3. [B] *Gebuhrts=brieff Johan Cholevii, eines Gewand Schneiders von Lobsentz gebürtig. illat[um] d[en] 20 Dec[ember] 1720; [D] 5143; Dec[em]b[e]r 1720. Johann Cholevius, Gewand=Schneider Lobsentz.*
4. –
5. Kat. III, 5143.
6. *Martinus Gritzmesser, Pro Consul Lobs[ener].*

NR 21

1729, 27 VII Łobżenica So geschehen Lobsentz den 27 July 1729

Burmistrz i rajcy miasta **Łobżenica** w starostwie **nakielskim** wydają na prośbę **Griegera Bellach**, bakałarza ze szlacheckiej wsi **Dębionek** (*Dembionke*),

świadcstwo dobrego urodzenia dla jego syna **Johanna Gottlieba Bellach** – ochrzczonego 26 lipca 1711 r. – co potwierdzili świadkowie, mieszczenie: **Andreas Fiebich** [?] – tkacz i **Christoph Höllendeund(en)** – szewc. Rodzicami **J.G. Bellach** są: wymieniony **Grieger Bellach** i **Anna Maria Gecherin**; dziadkami ze strony ojca byli: **Jacob Bellach** – słodownik z **Debrzna** (*Preussischen Friedland*) i **Dorothea Shenudin**, a ze strony matki **Dawied Gecher** – szkutnik z **Gotlandii** i **Elisabeth Ewerin** z **Pomorza Szwedzkiego** (*Shwedshpommern*).

1. Oryginał, perg., 464 × 367 mm; niem.
2. Stan dobry, przebarwienia; pieczęci przywieszanej brak.
3. [D] 6365; 52.
4. –
5. Kat. III, 6365.
6. *Martin Lubno*, PL [President/Proconsul Lobsener?].

NR 22

1732, 29 IV Łobżenica

Lobsens den 29ten April. 1732/.

Starsi gminy protestanckiej w **Łobżeniczy** ponownie proszą magistrat toruński o pomoc finansową i organizację zbiórki publicznej na rzecz tejże zadłużonej gminy.

1. Oryginał, pap., bifolium, 2 × 167 × 199 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia, na środku plama po zalaniu; pieczęci i znaków wodnych brak.
3. [D] 323 ÷ 326; 164 ÷ 165 [niebieski długopis]; 24 / 4 32; 5 [oba dopiski niebieska kredka].
4. –
5. Kat. II, I-3340; s. 323–326.
6. *Johann George Könilzer; Johann Kortman mpp; Samuel Schendel / Kirchen Seniores.*

NR 23

1743, 13 III Toruń

Thorn d[en] 13: Mertz 1743

Deputowani z **Łobzenicy** wysłani do **Torunia** zwracają się z prośbą do magistratu toruńskiego o pomoc finansową dla **łobzenickiej** „ewangelickiej luteirańskiej gminy” z powodu jej ciężkiej sytuacji materialnej.

1. Oryginał, pap., bifolium, 2 × 226 × 367 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; pieczęci brak; znaki wodne: 1.k. inicjał „IV”, 2.k. „Horn” – pod nim znak „IV” – oba nierozpoznane³⁰.
3. [D] *Lobsenz 1740* [?]; *März 1741* [?]; 7; 31 ÷ 34.
4. –
5. Kat. II, I-3410; s. 31–34.
6. *Johann Gottlob Kortman mpp*; *Johann Tobias Pietius mpp*.

NR 24

1749, 8 V Łobzenica

Datum Lobzenica, die 8. Maj. anno 1749

Burmistrz i rajcy miasta **Łobzenica** w **Wielkopolsce** wydają **Davidowi Pannenberg** – piekarzowi narodowości niemieckiej; synowi **Georga Pannenberg** – mieszczanina, piekarza i **Cathariny Geering** – świadectwo dobrego urodzenia, co potwierdzili: **David Rohenau** – mieszczanin, piekarz i rajca oraz **Martin Mannthej** – mieszczanin i piekarz.

1. Oryginał, pap., bifolium, 381 × 233 mm; niem.
2. Stan dość dobry, przedarcia na zgięciach; pieczęć papierowo-lakowa, czerwona, między kartami bifolium, okrągła, śr. 34 mm, wizerunek jak na

³⁰ Inicjał „IV” stosował francuski papiernik działający na rynku holenderskim Jean Villedary (oraz jego syn – również Jean). Por. C. A. Клепиков, dz. cyt., s. 79, fil. 977; G. Piccard, *Findbuch VII. Wasserzeichen Horn*, Stuttgart 1979, tablica IX, fil. 223; E. Ruffle, *Watermarks – a hidden history* [on-line]. [Dostęp 12 grudnia 2010 r.]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.nhm.ac.uk/research-curation/departments/botany/news-events/newsletter/archive/issue5/research/index.html>.

pieczęci przy liście nr 19; znak wodny: 1.k. „Horn”, 2.k. inicjał „IV” – oba nierozpoznane³¹.

3. [B] *David Pannenberg Geburths-Brief eines Boß v. ? Bekers. lect[um] d[en] 23 April 1751; [D] 5626; Lobsens Mai 1749; 5626 1* [1.str. ld, niebieski długopis].
4. –
5. Kat. III, 5626/1.
6. *Michael Lindebein, Procon[sul] Lobsener; Antonius Jacobus Gręczkiewicz, Notarius Utrius[que] Officii Lobsen[sis].*

NR 25

1749, 8 V Łobzenica

Datum w Łobzenicy Die 8va Mensis May Anno Domini Millesimo Septingentesimo Quadragesimo Nono

Burmistrz i rada miasta **Łobzenica** zaświadcza, że **Dawid Pannenberg** został mieszczaninem w tym mieście 25 lutego 1744 r. i przez cały okres zamieszkiwania dobrze się sprawował.

1. Oryginał, pap., bifolium, 333 × 197 mm; pol.
2. Stan dobry, brzegi postrzępione; pieczęć papierowo-lakowa, czerwona, między kartami bifolium, okrągła, śr. 34 mm, wizerunek jak na pieczęci przy liście nr 19; znaki wodne: 1.k. „Madonna”, 2.k. – z powodu opieczątowania nieodczytany – nierozpoznane.
3. [D] 5626 2 [1.str. ld, długopis].
4. –
5. Kat. III, 5626/2.
6. *Michael Lindebein, Procon[sul] Lobsener; Antonius Jacobus Gręczkiewicz, Notarius Utrius[que] Officy Lobsen[sis].*

³¹ Patrz przypis do listu nr 23.

NR 26

1754, 1 VII Łobżenica

Gegeben in Lobsentz d[en] 1-ste July An[n]o 1754

Burmistrz, rada i sąd miasta **Łobżenica** w **Wielkopolsce** wydają majstrowi **Samuelowi Jeschke** – mieszczaninowi i rzeźnikowi; przez 5 lat i 1 miesiąc mistrzowi cechu, mężowi i ojcu: **Jacobusa**, urodzonego 3 sierpnia 1751 r. (chrzestni: **Michael Lindebein** i **Steffan Mirucki**) i **Cathariny**, urodzonej 4 listopada 1753 r. (chrzestni: **Peter Schultz** i **Johan Gering** – wszyscy mieszczenie z **Łobżenicy**) – zaświadczenie, iż sprawował się należycie i wypełniał swe powinności.

1. Oryginał, pap., bifolium, 341 × 204 mm; niem.
2. Stan dość dobry, brzegi postrzępione, przetarcia na zgięciach; pieczęć papierowo-lakowa, lak między kartami bifolium, okrągła, śr. 34 mm, wizerunek jak na pieczęci przy liście nr 19; znaki wodne: 1.k. „ryba” w stylizowanym otoku zwieńczonym koroną, 2.k. inicjały „ICM” – patrz list nr 12 – oba nierozpoznane³².
3. [D] 5722; 1. Juli 1754 ? Zeugnis für den Fleischmeister Samuel Jeschke Lobsentz.
4. –
5. Kat. III, 5722.
6. *Michael Schultz*, *President Lobsensis*.

NR 27

1765, 15 VIII Łobżenica

Lobsentz d[en] 15 Aug[ust] 1765

Członkowie gminy ewangelickiej z **Łobżenicy** proszą magistrat toruński o pomoc w jej utrzymaniu, motywując swą prośbę ciężką sytuacją związaną między innymi z trwającym od 21 lat procesem sądowym.

1. Oryginał, pap., bifolium, 235 × 383 + 231 × 383 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; pieczęci brak; znaki wodne: 1.k. inicjały „HR”, 2.k. „Horn”, poniżej inicjały „CR” – oba nierozpoznane.

³² Patrz przypis 26.

3. [D] 1765 [ołówek]; *Lobsenz August 1765*; 7; 114 ÷ 115; 146 ÷ 147.
4. –
5. Kat. II, I-3421; s. 114 + 147.
6. **Peter Gottlob Pilasky** Past[or] L[obsener]; „**Martin Karkoschke** mpp; **Johann Tobias Pietius** mpp; **Gottlob Zimdler**[...] | *Eltesten und [...]rste hern der Ewagel[ischen] Gemeine.*

NR 28

1767, 20 II Łobżenica

Dabant Lobseniae. Die 20 Februarii 1767

Rada miasta **Łobżenicy**, w odpowiedzi na pismo z Torunia z dnia 13 lutego 1767 r., oświadcza, że nieznaną jest kobieta o podanym tam imieniu i nazwisku mająca być żoną młynarza kaszy – jednocześnie deklaruje gotowość do dalszych poszukiwań.

1. Oryginał, pap., bifolium, 239 × 376 + 224 × 376 mm; niem.
2. Stan dość dobry, prawa i górna krawędź poszarpane, ślady złożenia, przedarcia na zgięciach; pieczęć zabezpieczająca papierowo-lakowa, brunatna, okrągła, śr. ok. 32 mm, wizerunek herbu miasta – biegnący dzik, niedokładnie odcisnięta, napis na otoku nieczytelny³³; znaki wodne: 1.k. „Horn”, poniżej napis: „D&C BLAUW”, 2.k. napis „D&C BLAUW”.
3. [A] *III Nobilibus ac Spectalibus Dominis ProConsuli et Consulibus SaRemattis* [?] *Civitatis Thorunensis Dominis Honoratis ac Estimatisimis Thoronii*; [B] *Litt[era] Des Magistr[at] von Lobsenz des Grüz Müllers Frau betreffend.*; *Lect[um] d[en] 24 Febr[uar] 1767%*; 3-; 6; 19 [?]; 20 / 2. 67; 5; [D] 217 – 220.
4. –
5. Kat. II, I-3343; s. 217–220.
6. *PraeConsules et Consules Civitatis Lobzynensis.*

³³ Podobną wymiarami pieczęć z legendą SIGILLVM ADVOCATIALE CIVITATIS LOBZENENSIS 1671 odnotowuje M. Gumowski, *Pieczęcie i herby miast wielkopolskich*, Poznań 1932 (dalej: *PiHMWlkp.*), s. 173.

NR 29

1767, 14 X Łobżenica

Lobsenia d[ie] 14 8bris 1767

[Joseph von] Radoliński składa podziękowania radzie miasta **Torunia** za starania w sprawie odzyskanych na mocy wyroku sądowego jego pieniędzy, które był mu dłużny przełożony synagogi **łobżenickiej**.

1. Oryginał, pap., bifolium, 179 × 216 + 178 × 216 mm; łac.
2. Stan dobry, ślady złożenia; pieczęć prywatna [?], papierowo-lakowa, czerwona, owalna, 20 × 23 mm, wizerunek herbu Leszczyc z żurawiem [orłem?] jako trzymaczem; znak wodny: „Horn” – nierozpoznany.
3. [D] 16; 349 ÷ 350; 359 ÷ 360.
4. –
5. Kat. II, I-3513; s. 349 + 360.
6. *Singularem amicum ac Levum*[?] *LiCantsracpk* [?] *Radolinski mpp.*

NR 30

1768, 5 VII Łobżenica

Lobsentz d[en] 5 Jul[i] 1768

Członkowie gminy ewangelickiej i burmistrz **Łobżenicy** proszą magistrat toruński o udzielenie wsparcia ich gminie po pożarze, który w nocy 6 maja 1768 r. strawił m.in. zbór – a łącznie 15 budynków w mieście.

1. Oryginał, pap., bifolium, 2 × 196 × 316 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia, ubytki i pęknięcia pieczęci; pieczęć papierowo-lakowa, czerwona, okrągła, śr. ok. 32 mm, wizerunek z herbem miasta, nad biegnącym dzikiem umieszczona data roczna 1748, na obwodzie napis „SIGILLUM · ADVOC[...].ATE [?] · C[I]VITAT · L[O]B[SE]NENSIS”, patrz pieczęć i przypis w liście nr 28; znaki wodne: 1.k. „Pro Patria”, 2.k. stylizowany inicjał „R” – oba nierozpoznane.
3. [D] *Lobsenz 5 Juli 68.*; 5.; 439 ÷ 442.
4. –
5. Kat. II, I-3343; s. 439–442.
6. *Seniores und Vorstehere des Evang[elische] Gemeinde zu Lobsentz. und Burgermeister.*

NR 31

1771, 21 I Łobżenica

Lobsentz d[en] 21ten Januarius 1771'.

Burmistrz i rada miasta **Łobżenicy** proszą magistrat toruński o odpis akt zatrzymania **Agaty Milcken [Miecken?]** oskarżonej o cudzołóstwo z **Gottlobem Zincke** [lub **Zineke**] – mieszczaninem **łobżenickim** i o zabójstwo poczętego dziecka.

1. Oryginał, pap., bifolium, 201 × 320 + 197 × 320 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; pieczęcie: 1. zabezpieczająca, 2. pod pismem – obie jednakowe, niedokładnie odcisnięte, ubytki – lakowe, czerwone, okrągłe, śr. ok. 32 mm, na obwodzie napis „[...]ZENENSIS · A·D · 16[.]7 [...] CIVIT[...]”³⁴; znaki wodne: 1.k. „Pro Patria” z inicjałami „GSB” na prawo od głowy kobiety, 2.k. korona królewska z inicjałami „GR” pod spodem – oba nierozpoznane.
3. [A] *An Wohledlen Hochgestrengen und Hochwohlweisen Magistrat zu Thorn;* [B] *Subsid[ium] der EE. von Lobsenz eine gewisse Person welche eines Kind ermord[et] bezuchtiget [...] betest.; lect[um] d[en] 2 Febr[uar] 1771.; [D] 21 / 1 71.; 5; 315 ÷ 316; 343 ÷ 344.*
4. –
5. Kat. II, I-3344; s. 315 + 344.
6. *Burgermeister und Rath daselbst.*

NR 32

1773, 2 X Łobżenica

Lobsens den 2te Octob[e]r 1773'.

Sąd w **Łobżenicy** zwraca się do magistratu toruńskiego w imieniu przedstawicieli **łobżenickiej** synagogi w sprawie egzekucji długu z tytułu podatku w wysokości 40 dukatów na rzecz tejże synagogi, od zapłacenia którego uchyła się przebywający obecnie w Toruniu Żyd **Fabisch Hirsch**.

1. Oryginał, pap., bifolium, 211 × 353 + 210 × 353 mm; niem.

³⁴ Być może jest to pieczęć wspomniana przez M. Gumowskiego w *PiHMWlkp.*, s. 172.

2. Stan dobry, ślady złożenia; 2 stemple drukowane, pieczęć lakowa, czerwona, owalna, 25 × 28 mm, spękana, wizerunek pruskiego orła z jabłkiem i berłem w szponach, na obwodzie napis „KÖN[IGLICHE] PR[EUSSISCHE] VOGTEY GERICHT · ZU VANDSBURG [WIĘC-BORK]”; znaki wodne: 1.k. „O W | LA [obie litery odwrócone o 180 stopni] SSEKODEK”, 2.k. orzeł pruski z jabłkiem i berłem w szponach, poniżej napis „KPHSTvKC” pomiędzy „lilijkami” – oba nierozpoznane.
3. [A] *Am Einen HochEdlen Magistrat zu Thoren. Iorexposhen [?];* [B] *Subsidiat. Des K[önigliche] Pr[eu]ß[ische] Landvogtei Gerichts aus Lobsenz rat.[?] des Judens Hirsch. lect[um] d[en] 8 Octob[er]. 1773; 13; 18;* działanie w „słupku”: 16[+]3[=]19; 6 [czerwony atrament]; [C] *S[eine]r: Königl[ichen] Majestat von Preußen zum Land:Voigtey=Gericht Verordnete Director, Rath und Ashishor* [l, pod treścią pisma]; *An Einen Löbl[ichen] Magistrat zu Thoren.* [ld]; no 368 [d]; **Boorz** [pd]; [D] 613 ÷ 614; 627 ÷ 628; 2 / 10. 73; 3a [przekreślona].
4. –
5. Kat. II, I-3316; s. 613 + 628.
6. **J. Salomon; Burghof;** [luka].

NR 33

1773, 10 XII Łobżenica

Lobsens den 10ten D[ecem]bris 1773

Sąd w **Łobżenicy** zwraca się do magistratu toruńskiego z prośbą o umieszczenie w miejscu publicznym załączonego obwieszczenia tak, by pozostawało tam co najmniej 8 dni przed terminem 15 kwietnia, po czym odesłać je z potwierdzeniem wywieszenia.

1. Oryginał, pap., bifolium, 211 × 354 + 211 × 351 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; pieczęcie: patrz opis pieczęci w liście nr 32; znaki wodne: 1.k. orzeł pruski z berłem i jabłkiem w szponach, poniżej napis „♣KPHSTvKC♣”, 2.k. w trzech wierszach tekst „♣HASSEP♣ | N M | N I” [podobieństwo do znaku z listu nr 9, 1. karta] – oba nierozpoznane.
3. [A] *An Einen HochEdlen Magistrat in Thoren.; Franco.;* [B] *Subsidiiales E. K. Pr[eu]ß[ischen] Landvogtei-Gerichts aus Lobsens Edictal b[...] lect[um] d[en] 14 Januar 1774.;* 4 [dwukrotnie]; 18/; 1¾[.]; X; działanie w „słupku”: 8[+]6[=]14; 20 [bordowy atrament]; [C] *S[eine]r. König[liche] Ma-*

jestæet von Preußen zum Landvogtey-Gericht allhier Verordnete Director, Rath und Asheshor [l, pod treścią pisma]; *An Einen Hochedlen Magistrat in Thoren* [ld]; no.738 [d]; **Chappe** [pd]; [D] 10.12.73. [niebieski ołówek]; 689 ÷ 690; 703 ÷ 704.

4. –
5. Kat. II, I-3316; s. 689 + 704.
6. **J. Salomon; Burghof**; [luka].

NR 34

1774, 29 IV Łobzenica

Lobsens den 29 April 1774

Sąd w **Łobzenu** zawiadamia magistrat toruński o postępowaniu wobec wierzycieli zmarłego podkomorzego **Francisci von der Goltz** i prosi o publiczne ogłoszenie tego faktu.

1. Oryginał, pap., bifolium, 217 × 361 + 214 × 360 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; pieczęcie: patrz opis pieczęci w liście nr 32, z tym że pieczęć pod pismem jest papierowo-lakowa; znaki wodne: 1.k. orzeł pruski z berłem i jabłkiem w szponach, poniżej napis „♣KPHSTvKC♣”, 2.k. napis „♣HCW♣” – oba nierozpoznane.
3. [A] *An Eure Löbl[ichen] Magistrat der Stadt Thorn*; [B] *Litt[era] E. K. Pr[eu]ß[ischen] Landvogteigerichts weg einer Edictal – Citation lect[um] d[en] 11 Maii 1774*; f. **Ostromescko**; 17/; działanie w „słupku”: 10[+]2[=]12[+]3[=]15; [C] *In Königl[ichen] Majestaet von Preußen, zum Land:Wogtey:Gerichts, Verordnete Director, Rath und Ashishor* [l, pod treścią pisma]; *An Euren Löbl[ichen] Magistrat zu Thoren* [ld]; No 302a% [d]; **Borz** [pd]; [D] 181; 230; 29/4 74.; 3a [przekreślona].
4. –
5. Kat. II, I-3317; s. 181 + 230.
6. **J. Salomon; Burghof; Guberlk[...]**.

NR 35

1774, 1 VI Łobżenica

Lobsens den 1te Juny 1774

Sąd w **Łobżenicy** powiadamia magistrat toruński o postępowaniu spadkowym po zmarłym **Jacobie von Garizynsky** [?] i prosi o publiczne ogłoszenie tego faktu oraz jego pisemne potwierdzenie.

1. Oryginał, pap., bifolium, 101 × 353 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; 2 stemple drukowane; znak wodny: tylko 1. karta – podobieństwo do herbu Sępólna Krajeńskiego (postać św. Wawrzyńca), poniżej w stylizowanej obwódce litery „IHK” – nierozpoznany.
3. [C] *In Königl[iche] Majestaet von Preußen, zu der Land:Woigtey:Gerichts, Verordnete Director, Rath und Asheshor* [l, pod treścią pisma]; *An Einem Wohllobl[ichen] Magistrat zu Thoren* [ld]; *No 586.* [d]; **Borz** [pd]; [D] *1/6 74.; 197; 3a* [przekreślona].
4. –
5. Kat. II, I-3317; s. 197 + brak.
6. **J. Salomon; Burghof.**

NR 36

1774, 29 VIII Łobżenica

Lobsens den 29te August 1774

Sąd w **Łobżenicy** prosi magistrat w Toruniu o powiadomienie mieszkającej tam wdowy **von Glembocka** (najpóźniej do 13 listopada) o postępowaniu wobec wierzycieli po zmarłym **Jacobie von Garizynsky** [?].

1. Oryginał, pap., bifolium, 211 × 350 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia, przy prawym marginesie ubytek papieru; 2 stemple drukowane; znak wodny: tylko 1. karta – orzeł pruski z berłem i jabłkiem w szponach, poniżej napis „KPHSTvKC” między „lilijkami” – nierozpoznany.
3. [C] *An Einem Wohl Löbl[ichen] Magistrat zu Thoren* [ld]; *No 1087a.* [d]; **Borz** [pd]; [D] *29/8 74.; 239; 3a* [przekreślona].
4. –
5. Kat. II, I-3317; s. 239 + brak.

6. *Königl[iche] Preuß[ische] Land:Voigtey:Gerichts zu Lobsens* | *J. Salomon;*
[luka] *Guberlk[...]*.

NR 37

1774, 1 IX Łobżenica

Lobsens den 1ten Sept[em]ber. 1774'.

Sąd w **Łobżenicy** prosi magistrat toruński w imieniu starszego **łobżenickiej** synagogi o znalezienie przebywającego obecnie w **Toruniu** Żyda **Fabischa Hirsch**, należącego do tej synagogi i uchylającego się od opłat na jej rzecz.

1. Oryginał, pap., bifolium, 214 × 355 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; 2 stemple drukowane; znak wodny: orzeł pruski z berłem i jabłkiem w szponach, z inicjałem „R” na piersi, poniżej napis „♣KPHSTVKC♣” – nierozpoznany.
3. [C] *An Einen Wohl Löbl[ichen] Magistrat zu Thoren* [l, pod treścią pisma]; No. 23. [d]; **Borz** [pd]; [D] 1/9 74.; 241÷ 242; 3a [przekreślona].
4. –
5. Kat. II, I-3317; s. 241 + brak.
6. *Königl[iche] Preuß[ische] Land:Voigtey:Gerichts zu Lobsens* | *J. Salomon;*
Burghof; Guberlk[...].

NR 38

1774, 30 X Łobżenica

Lobsens den 30te Octob[er]: 1774

Sąd w **Łobżenicy** w odpowiedzi na pismo magistratu toruńskiego z 28 października 1774 r. w sprawie stawienia się na przesłuchanie starszego żydowskiego **Salomona Gabriela**, zawiadamia tenże magistrat o poinformowaniu tegoż **Gabriela**, że w ciągu tygodnia ma stawić się w **Toruniu** i zeznawać w sprawie aresztowanego **inowrocławskiego** Żyda **Dawida Guldmana**, przy czym gwarantuje się mu powrót po przesłuchaniu.

1. Oryginał, pap., bifolium, 198 × 332 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; pieczęci brak; znak wodny: „kwiat w wazonie”, pod nim litery „MLI” – nierozpoznany.

3. [C] *An d[en] Wohlhöbl[ichen] Magistrat zu Thoren* [l, pod treścią pisma]; *ex officio* [ld]; No 463 [d]; **Borz** [pd]; [D] 3/10 74; 251; 3a [przekreślona].
4. –
5. Kat. II, I-3317; s. 251 + brak.
6. *Königl[iche] Preuß[ische] Land:Voigtey Gericht J. Salomon; Burghof; Guberlk[...]*.

NR 39

1774, 27 XI Łobzenica

Lobsens den 27-en November. 1774

Sąd w **Łobzenicy** zawiadamia magistrat toruński w związku ze sprawą Żydów: **Salomona Gabriela** z **Łobzenicy** i **Abrahama Hirsch** z **Inowrocławia** (*Inowratzlaw*), że uczynił wszystko, co mógł, do 30 października 1774 r. [patrz list nr 38], a dalsze działania są uzależnione od dostarczenia informacji o żądaniach miejskich (? – *Ortsanforderte*).

1. Oryginał, pap., bifolium, 207 × 352 mm; niem.
2. Stan dość dobry, ślady złożenia i zalania, drobne uszkodzenia biologiczne; 2 stemple drukowane; znak wodny: być może ozdobny inicjał – nierozpoznany.
3. [C] *An Einen Löbl[ichen] Magistrat zu Thoren* [l, pod treścią pisma]; No. 25. [d]; **Borz** [pd]; [D] 27/11 74; 285÷ 286; 3a [przekreślona].
4. –
5. Kat. II, I-3317; s. 285 + brak.
6. *Königl[iche] Preuß[ische] Land:Voigtey Gericht | J. Salomon; Burghof; Guberlk[...]*.

NR 40

1774, 30 XII Łobzenica

Lobsens den 30te December 1774

Sąd w **Łobzenicy** informuje magistrat toruński w sprawie stawienia się na przesłuchanie w **Toruniu** (w sprawie **Dawida Guldmanna**) starszego żydowskiego **Salomona Gabriela** (pisma z Torunia z 17 października i 18 listopada i odpowiedzi z **Łobzenicy** z 30 października i 27 listopada 1774 r.), iż jest to

niemożliwe (mimo wystawienia pisemnego mandatu wzywającego go do stawienia się w **Toruniu** w ciągu 4 tygodni), ponieważ ten 20 grudnia stawił się przed sądem i oznajmił, że złożył zeznania do protokołu w wyżej wspomnianej sprawie przed urzędnikiem urzędu justycjariusza **Grunenthalem** [w dobrach **Radolińskiego?**] i od tej pory nie może być pociągany do składania zeznań w tej sprawie, tym bardziej poza granicami [państwa]³⁵.

1. Oryginał, pap., bifolium, 209 × 352 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; 2 stemple drukowane; znak wodny: pruski orzeł w koronie z berłem i jabłkiem w szponach, kadłub pokryty „łuskami” – nierozpoznany.
3. [D] 20 [?] / 12 74.; 295÷ 296; 3a [przekreślona].
4. –
5. Kat. II, I-3317; s. 295 + brak.
6. *diens willige König[liche] Preuß[ische] Land-Woigten Gericht | J. Salomon; Burghof; Guberlk[...]*.

NR 41

1775, 19 II Łobzenica

Lobsens den 19e Februar 1775

List sądu w **Łobzenicy** do magistratu toruńskiego w sprawie egzekucji wierzytelności i uregulowania dodatkowych opłat od Żyda **inowrocławskiego** – **Abrahama Hirsch**.

1. Oryginał, pap., bifolium, 204 × 339 + 201 × 338 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; 2 stemple drukowane, pieczęć sądowa lakowa, czerwona, popękana – tożsama z pieczęcią w liście nr 32; znaki wodne: na obu kartach pruski orzeł w koronie z berłem i jabłkiem w szponach, poniżej napisy: 1.k. „KREISvKC”, 2.k. „H[.]ASSERODER+” – oba nierozpoznane.
3. [A] *An Wohlloblichen Magistrat zu Thoren*; [B] *Litt[era] [...] Königl[ichen] Pr[eußischen] Landvogteigerichts aus Lobsenz am des Juden Hirsch | lect[um] d[en] 8 Marty 1775.; 15; 12/15; [D] 19/2 75.; 311 ÷ 312; 353 ÷ 354; 3; 158 [dwa ostatnie przekreślone]*.
4. –

³⁵ Toruń znalazł się w granicach Prus dopiero po drugim rozbiórce Polski w 1793 r.

5. Kat. II, I-3311; s. 311 + 354.
6. *Königl[iche] Preuß[ische] LandWoigtey Gericht | J. Salomon; Burghof; Guberlk[...]*.

NR 42

1782, 14 II Łobzenica

Lobsens bey Nakel den 14te Februar 1782

Landrat **Billerbeck** prosi magistrat toruński o rozpatrzenie sprawy swojego kamerdynera **Jacoba Eggert** przeciwko **Heinrichowi Schiemann** – rolnikowi (*Einsaensen*) z **Czarnowa** (wieś pod jurysdykcją toruńską) o zwrot 100 guldenów pruskich i załącza kopię weksła.

1. Oryginał, pap., bifolium, 207 × 350 + 168 × 350 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; 2 stemple drukowane – opłata „EIN G.GROSCHEN”; znak wodny: 1.k. pruski orzeł w koronie z berłem i jabłkiem w szponach, 2.k. inicjały „CT” – oba nierozpoznane.
3. [D] 14 / 2. 82; 9 ÷ 11; 3a [przekreślona].
4. –
5. Kat. II, I-3321; s. 9 + 12.
6. *CvBillerbeck | Königl[iche] Preuß[ische] Landrath Camminschen Kreyßes im Netz District und Director daran Fortifications Geschiefts zu Graudentz.*

NR 43

ZAŁĄCZNIK DO LISTU NR 42

1782, 14 II Łobzenica

Lobsens. den 14te Februar 1782

Kopia umowy zawartej w **Pałczu** koło **Bydgoszczy** (*Palsch*) w dniu 15 stycznia 1775 r., na mocy której **Jacob Eggert** pożycza **Heinrichowi Schiemann** 100 guldenów pruskich (oprocentowane na 6,1% w skali roku) do 1 maja 1775 r.

1. Oryginał, pap., bifolium, 197 × 330 + 195 × 335 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; pieczęci brak; znaki wodne: 1.k. „goździk”, pod nim w stylizowanej obwódce litery „ICM”, 2.k. „Madonna w mandroli” – oba nierozpoznane.

3. [C] S: *Kopia 4 ppd* [?] - lg]; # [g]; *Vorstehende Abschrift stimmt von Wort zu Wort mit der Original – Obligation. Lobsens. den 14te Februar 1782* | *CvBillerbeck*; 13.
4. –
5. Kat. II, I-3321; s. 13 + 40.
6. *CvBillerbeck*.

NR 44

ZAŁĄCZNIK DO LISTU NR 45

1782, 7 VI Łobżenica

Actum Lobsens d[en] 7ten Junii 1782

Oświadczenie **Jacoba Eggerta**, kamerdynera landrata **Billerbecka**, o przedłużeniu terminu spłaty długu 100 guldenów pruskich z odsetkami, który ma u niego **Heinrich Schiemann** z **Czarnowa**, do święta *St. Michealis* [29 IX] 1782 r., oraz że po zwrocie całej kwoty do **Billerbecka** zostanie odesłany weksel dłużny.

1. Oryginał, pap., bifolium, 2 × 195 × 333 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; pieczęć lakowa, czerwona, okrągła, śr. ok. 28 mm, popękana, ubytki, wizerunek – bróg z herbu Leszczyc na tarczy podtrzymywanej przez dwa anioły, na obwodzie napis: „LOBSENTZSCH · V · RADOLINSKISCHES · PATRIM:GERICHTS:SIEGEL .”; znaki wodne: 1.k. pruski orzeł w koronie z berłem i jabłkiem w szponach, poniżej napis „FLATOW”, 2.k. litery „ICM” – patrz list nr 12 – napis pod orłem wskazuje na papiernię w Złotowie³⁶.
3. [D] 125; 127.
4. –
5. Kat. II, I-3321; s. 125–127.
6. ? *Krause; Kromeu* [?].

³⁶ Patrz przypis 26.

NR 45

1782, 13 VII Łobżenica

Lobsens den 13-ten July 1782

Landrat **Billerbeck** zawiadamia magistrat toruński, że po jego decyzji [?] **Eggert** postanowił przedłużyć okres spłaty długu do święta *St. Michaelis* [29 IX] 1782 r., i prosi jednocześnie, by magistrat wpłynął na **Schiemanna**, by ten jak najszybciej oddał należność, po czym natychmiast otrzyma swój kwit dłużny – dołącza też oświadczenie **Eggerta** [patrz list nr 44].

1. Oryginał, pap., bifolium, 2 × 198 × 337 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; pieczęci brak; znaki wodne: „orzeł pruski” i litery „ICM” – identyczne jak w liście nr 44 – papiernia w Złotowie³⁷.
3. [D] 13 Juli 1782; 123; 129; 3a.
4. –
5. Kat. II, I-3321; s. 123 + 130.
6. *CvBillerbeck | Königl[iche] Preuß[ische] Landrath des Cammin und Narkelschen Kreisses.*

NR 46

1784, 22 XI Łobżenica

zu Lobsens den 22-e Nov[em]b[er]1784

Sąd w **Łobżenicy** zwraca się do rady miasta Torunia w sprawie wdowy **Roggin** – mieszkającej w okolicach **Łobżenicy** – aby w wypadku zgłoszenia się krawca **Barcharda** załatwić sprawę bez toku urzędowego.

1. Oryginał, pap., bifolium, 198 × 335 + 198 × 334 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; pieczęci brak; znaki wodne: 1.k. „ryba” z herbem Elbląga – patrz list nr 11, 2.k. litery „ICM” – patrz list nr 12 – oba nierozpoznane³⁸.
3. [C] Nr 105 [d]; [D] 22 / 11. 84; 99; 121; 52; 3 [dwa ostatnie przekreślone].
4. –

³⁷ Tamże.

³⁸ Tamże.

5. Kat. II, I-3313; s. 99 + 121.
6. **Krause** [?]; **Staten** [?].

NR 47

1791, 1 VI Toruń

Thorn d[en] 1. Juny 1791

Caspar Levin, Żyd i kupiec z **Łobzenicy** (handlujący używaną odzieżą), skarży się radzie miasta Torunia na, niesłuszne jego zdaniem, represje, które spotkały go ze strony przewodniczącego urzędu wetowego [*Wett – Praeses*; wówczas był nim **Gotfried Giller**], i prosi o wyjaśnienie całej sprawy.

1. Oryginał, pap., bifolium, 205 × 329 + 178 × 329 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; pieczęci brak; znaki wodne: 1.k. „Pro Patria”, 2.k. wewnątrz okręgu korona, poniżej litery „GR” w stylizowanym wieńcu – oba nierozpoznane.
3. [B] *Supplique des Jude Caspar Levi.; lect[um] d[en] 1. Junii 1791; [D] Juni 91.; 183 ÷ 186; 7.*
4. –
5. Kat. II, I-3441; s. 183–186.
6. **Caspar Levin aus Lobsens.**

NR 48

1792, 17 VII Toruń

Thorn d[en] 17 Julii 1792

Casper [!] Levin, Żyd z **Łobzenicy**, prosi magistrat toruński o pozwolenie na zamieszkanie jego żony i dzieci w mieście do jarmarku w święto apostołów Szymona i Judy (*Simon Judae Markt*) [święto przypada na 28 października], a jemu samemu na swobodne jego opuszczanie tak, by z dochodów mógł stopniowo zaspokoić roszczenia swoich wierzycieli.

1. Oryginał, pap., bifolium, 195 × 334 + 196 × 334 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; pieczęci brak; znaki wodne: tylko 2.k. pruski orzeł w koronie z berłem i mieczem w szponach – nierozpoznany.
3. [B] *Supplique des Juden Caspar Levin aus Lobsens; lect[um] d[en] 18. Jul[i] 1792.; [D] Juli 92.; 359 ÷ 360; 369 ÷ 370; 7.*

4. –
5. Kat. II, I-3442; s. 359 + 370.
6. *Casper Lewin aus Lobsenz.*

NR 49

1402, 4 VII Mirosławiec (...) Fredland, (...) Anno 1402. Am 8ten Tage nach Lichtumh

Burmistrz i rajcy **Mirosławca** polecają radzie miasta Torunia **Conrada Rudulffa**.

1. Oryginał, pap., 200 × 164 mm; niem.
2. Stan zły, złożony jako list; pieczęć oderwana wraz z częścią karty i tekstu; wg odbicia na innych fragmentach karty pieczęć była okrągła, śr. ok. 50 mm, wizerunek bramy miejskiej z dwoma basztami [?]. Zob. HMW, B-410, s. 382 – odmiana?³⁹
3. [A] *Den vil Erben v[...] Mannen, BurgerM[...] hirn tzu Thor[...] uns[er]n libl[iche]n ge[...]; Anno 1402. Am 8ten Tage nach Lichtumh.*
4. –
5. Kat. III, 4531.
6. *Burgermeysst[er] unde Rathmanne tzu Fredland.*

NR 50

1727, 4 I Mirosławiec So geshen Neu Friedland in Groß Pohlen d[en] 4 Januarii Anno Ein Tausent Sieben Hundert und Sieben Zwantzi

Burmistrz i rajcy miasta **Mirosławiec** w **Wielkopolsce** wydają **Christianowi Kersten** [krawiec]; synowi **Christiana Kersten** – cieśli i mieszczanina i **Dorothei Carsburgin**; świadectwo dobrego urodzenia, co potwierdzili świadkowie: **Johan Matthey** – mieszczanin i asesor sądowy, **Johan Jeorgi** – mieszczanin, kupiec i asesor sądowy, mistrz **Walentin Könn**e – mieszczanin i krawiec.

³⁹ Być może to o tej pieczęci wspomina M. Gumowski w *PiHMPom.*, s. 45.

Dziadkami **Christiana Kersten** ze strony ojca byli: **Jürgen Kersten** – kuśnierz i **Maria Borken** – córka sukiennika, a ze strony matki: **Friedrich Carsburg** – szewc, były burmistrz i **Dorotea Belitzen** – córka pastora.

1. Oryginał, perg., 438 × 330 mm; niem.
2. Stan dobry, przebarwienia na brzegach, dodatkowy pasek pergaminu pełniący funkcję plicy; przywieszona pieczęć [rady miejskiej?]: niebieska zdobiona tasiemka, pieczęć okrągła, woskowa, czarna, śr. 37 mm, w drewnianej puszcze, wizerunek: połowa sylwetki orła z głową zwróconą w prawo, połowa koła [przypominające koło zębate], na obwodzie tekst „CIVITATIS N[EU] FRIDLAND POL[NISCHE?]”.
3. [B] *GeburhtsBrief des Erb[aren] Christian Kersten eines Schneider aus Neu Friedland in Groß Pohlen gebührtig. illat[um] d[en] 22 Sept[em]b[e]r 1728; [D] 5258; Neu Friedland, Juli [sic!] 1727.*
4. –
5. Kat. III, 5258.
6. *BurgeMeister und Raht daselbst.*

NR 51

1727, 21 XII Mirosławiec Friedland in Groß Pohlen, d[en] 21 Decemb[er] 1727

Burmistrz i rajcy miasta **Mirosławiec** wydają zaświadczenie dla **Christiana Kersten** – krawca, wyuczonego u mistrza **Friedricha Schmidte** w **Drawsku Pomorskim (Dramburg)**, że jego rodzice i dziadkowie są/byli wolno urodzeni i są/byli mieszczanami w **Mirosławcu**.

1. Oryginał, pap., bifolium, 200 × 327 mm; niem.
2. Stan dobry, plamki na całym arkuszu; pieczęć miejska papierowo-lakowa, czerwona, popękana, owalna, 39 × 44 mm, wizerunek jak w liście nr 50; znak wodny – herb rodu von der Goltz, halabardziści jako trzymacze – nierozpoznany.
3. [D] 5266; *Friedland. D[ece]mb[e]r. 1727. Geburtsbrief des Schneider (gestellen?) Christian Kersten.*
4. –
5. Kat. III, 5266.
6. *Burgermeister und Rath.*

NR 52

1736, 13 VII Mirosławiec (...) so geschen Friedlandt in Großpohlen d[en] drey zehnten July des Ein Tausend Sieben Hundert und sechs und drey Sichsten Jahr

Burmistrz i rada miasta **Mirosławiec** w **Wielkopolsce** wydają **Condrotowi Marcus** (kupiec handlujący przyprawami korzennymi); synowi **Johana Marcus** – dzierżawcy na tamtejszym zamku i **Elisabeth Tetzlaff** – córki dzierżawcy **Georga Tetzlaff**; świadectwo dobrego urodzenia, co potwierdzili świadkowie: pastor z **Karsiboru** (**Kesburg**) **Jochim Föge** i **Erdman Troje** – dzierżawca z **Rudek** (**Hoffstädt**). Dziadkami **Condrata Marcus** ze strony ojca byli: **Christian Marcus** – dzierżawca i **Christina Gusin**, a ze strony matki **Georg Tetzlaff** – dzierżawca z **Ładzina** (**Rehberg**) i **Maria Sidoin**.

1. Oryginał, perg., 610 × 351 + 52 mm; niem.
2. Stan dobry; przywieszona pieczęć miejska: plica, żółta tasiemka, pieczęć okrągła, woskowa, czarna, śr. 42 mm, w drewnianej puszcze (bez przykrywki), wizerunek jak na pieczęci przy liście nr 50.
3. [B] *Conrad Marcus ein Gewürtz kramer. Illatum d[en] 30 Aug[ust] 1737*; [D] 5411a; 13. Juli 1736, *Conrad Marcus gewürtz krämer. Friedland*.
4. –
5. Kat. III, 5411a.
6. *Wir Burgermeister und Rahtt; ErttMan Troje, Consul*.

NR 53

1770, 22 V Mirosławiec

Friedland d[en] 22 Maji 1770

Friedrich Wilhelm Johann von Blankenburg prosi o ustanowienie kuratora dla spadku po byłym mieszczaninie **Mirosławca** – stolarzu **Johannie George Lucas** i jego żonie **Annie Catharine zd. Hahnin** (zmarła kilka lat wcześniej) – dla ich synów mieszkających w **Mirosławcu**, stolarzy: **Johanna Heinricha Lucas** i **Johanna Christiana Lucas**.

1. Oryginał, pap., bifolium, 203 × 340 + 202 × 340 mm; niem. (adres – fr.).
2. Stan dobry, ślady złożenia; pieczęć zabezpieczająca – sygnetowa, lakowa, czerwona, owalna, 17 × 20 mm, wizerunek – na tarczy trzymanej

przez lwy [?] głowa kozicy [koziorożca?], jako klejnot ptak z rozpostartymi skrzydłami; znaki wodne: 1.k. inicjały „ISG”, 2.k. pal [?] wewnątrz podwójego stylizowanego otoku zwieńczonego koroną [?] – oba nierozpoznane.

3. [A] *N* [?] *Meschieurs* | *Meschieurs le President, Bourgnemaitres et Senatores de la bonne ville á Thorn*; [B] *a Friedlandte; Litt[era] des Herr v[on] Blankenburg | die Erbportion des E.* [?] *Lucas betest | lect[um] d[en] 6 Juny 1770.*; 4; 5; 2; *b*; 24; 3 [ostatnie trzy czerwony atrament]; [D] 22/5 70.; 169 ÷ 170; 195 ÷ 196; 5.
4. –
5. Kat. II, I-3344; s. 169 + 196.
6. *FWJob v Blanckenburg mpp.*

NR 54

1771, 24 III Mirosławiec

Friedland d[en] 24. Martii 1771

Friedrich Wilhelm Johann von Blankenburg z Mirosławca prosi radę miasta Torunia o interwencję w sprawie odzyskania 400 marek (*mk*) należnych mu od mieszczanina toruńskiego i stolarza **Johanna Heinricha Lucas**.

1. Oryginał, pap., bifolium, 200 × 341 + 201 × 341 mm; niem. (adres – fr.).
2. Stan dobry, ślady złożenia; pieczęć zabezpieczająca papierowo-lakowa, czerwona, owalna, śr. ok. 28 × 31 mm, wizerunek herbu Mirosławca (na czteropolowej tarczy na ukos krzyże maltańskie i głowy koziorożców), niedokładnie odcisnięta, na obwodzie czytelne jedynie „CIVIT” – podobna do HMW, B-411; znaki wodne: 1.k. stojący na zdobionej podstawie ryczący lew skierowany w lewą stronę patrzącego, głowa zwrócona w prawo, 2.k. inicjały: „I O E” – oba nierozpoznane.
3. [A] *N* [?] *Meschieurs* | *Meschieurs les President, Bourgnemaitres et Senateurs de la bonne ville á Thorn; Franco (u/v)*; [B] *Litt[era] des Jan v[on] Blankenburg. die Erbportion des Tischler Lucas betr[effend] d[en] 5 April. 1771.*; [D] 24 / 3 71.; 29 ÷ 30; 63 ÷ 64; 3 [przekreślona].
4. –
5. Kat. II, I-3311; s. 29 + 64.
6. *FWJob v Blanckenburg.*

NR 55

1782, 26 VII Mirosławiec

Friedland 26 VII 1782

Burmistrz i rada **Mirosławca** wydają list dobrego urodzenia **Mich[a]elowi Lettau** [tkacz], który na podstawie patentu króla pruskiego z 6 sierpnia 1732 r. może być przyjmowany do cechów.

1. Oryginał, pap., formularz drukowany, 440 × 365 mm; niem.
2. Stan dobry, nierówno przycięty; pieczęcie: 2 stemple drukowane – skarbowy i identyczny ze stemplem 1. w liście nr 2, pieczęć lakowa, czerwona, okrągła, śr. ok. 34 mm, znacznie uszkodzona, wizerunek niemożliwy do rozpoznania, na obwodzie napis: „[...]VITATIS · FRIEDL[...]”; znaków wodnych brak.
3. [D] *Friedland Juli 1782 | Geburtsbrief der Michael Lettau eines Webers* [ołówek]; 6003.
4. –
5. Kat. III, 6003.
6. *Burgermeistere und Rath U | V. Radecke; H. Wiegenstoch* [-stors?].

NR 56

1784, 3 X Mirosławiec

Friedland in Westpreussen 3 X 1784

Bractwo cechowe płócienników w **Mirosławcu** zaświadcza, że okaziciel niniejszego listu – urodzony w **Mirosławcu** [**Franz**] **Michael Lettau** – pobierał naukę rzemiosła przez 3 lata (29 września 1781–3 października 1784) u mistrza **Fridricha Drenck Rahm**.

1. Oryginał, pap., formularz drukowany z ozdobnym inicjałem, 442 × 371 mm; niem.
2. Stan dobry, nierówno przycięty; pieczęcie: 3 stemple drukowane – skarbowa, „inicjał” i identyczna ze stemplem 1. w liście nr 2, pieczęć lakowa, czerwona, okrągła, śr. ok. 38 mm, wizerunek tarczy herbowej z trzema członkami tkackimi ułożonymi w trójkąt, wewnątrz którego znajdują się dwa zgrzebła, nad tarczą data 1689 [cyfra 9 jest przedstawiona w lustrzanym odbiciu], na obwodzie napis: „SIGILLVM · LINTEONVM · CIVITATIS · FRIDLANDENDIS .”; znaków wodnych brak.

3. [D] *Friedland i l W[est]pr[eußen] October 1784 Lehrbrief des Züchmergesellen Franz Michael Lettau* [ołówek]; No 6019.
4. –
5. Kat. III, 6019/1.
6. *Uchnabe* [?] *qua Ashesor; Friedrich Pend Eltermann; David Klein Campan.*

NR 57

1784, 3 X Miroslawiec

Friedland in Westpreussen 3 X 1784

Bractwo cechowe płócienników w **Miroslawcu** zaświadcza, że okaziciel niniejszego listu – urodzony w **Miroslawcu** [**Franz**] **Michael Lettau** – pobierał naukę rzemiosła przez 3 lata (29 września 1781–3 października 1784) u majstra **Fridricha Drenck Rahm**.

1. Kopia, pap., formularz drukowany z ozdobnym inicjałem, 444 × 374 mm; niem.
2. Stan dobry, nierówno przycięty; stempel drukowany – identyczny ze stemplem 1. w liście nr 2, pieczęć lakowa, niedokładnie odcisnięta, patrz opis pieczęci w liście nr 56; znaków wodnych brak. Drukowany nagłówek COPIA.
1. [D] *Friedland i l W[est]pr[eußen] October 1784 Lehrbrief des Züchner=gesellen Franz Michael Lettau* [ołówek]; ad No 6019.
3. –
4. Kat. III, 6019/2.
5. *Uchnabe* [?] *qua Ashesor; Friedrich Pend Eltermann; David Klein Campan.*

NR 58

1788, 22 III Miroslawiec

Märk[i]sch Friedland d[en] 22-te Mertz 1788

Kurator sądu patrymonialnego **Conrad** zwraca się do rady miasta Torunia w sprawie wyjaśnienia kwestii wysokości spadku przypadającego na dzieci po

Johannie Heinrichu Lucas (syn mistrza stolarskiego **Johanna George Lucas** i **Elisabeth zd. Hahnin**).

1. Oryginał, pap., bifolium, 201 × 333 + 199 × 333 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; pieczęci brak; znaki wodne: 1.k. herb trzymany przez 2 postacie, niewyraźny, całość wewnątrz ozdobnego ornamentu, 2.k. inicjały „CFS” – oba nierozpoznane.
1. [C] *No. 103* [d]; [D] *22/3 88.; 483 ÷ 485; 3; 243; 244* [ostatnie trzy przekreślone].
3. –
4. Kat. II, I-3313; s. 483–486.
5. *Ashocürt Adelich Creys Gericht* | **Conrad**.

NR 59

1789, 15 VIII Mirosławiec

Märk[i]sch Friedland d[en] 15e August 1789

Kurator sądu patrymonialnego **Conrad** zwraca się do sądu miejskiego **Torunia** w sprawie roszczeń bauera **Fentz**, któremu **Levie Abraham** – kupiec żydowski z **Torunia** – za pośrednictwem Żyda **Johema Marcusa** i jego synów, dostarczył o 3 *Sässer* za mało kawy; jednocześnie prosi o wiarygodne sprawdzenie dokładności wagi miejskiej i uzyskanie wyjaśnień od **Levie Abrahama**.

1. Oryginał, pap., bifolium, 2 × 199 × 331 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; pieczęć lakowa, czerwona, okrągła, śr. ok. 33 mm, na obwodzie napis: „ADELICHE · PATRIMONIEGERICHTS · EG[...] ZU HOFFSTAEDT” [Rudki między Wałczem i Mirosławcem], wizerunek przedstawia herb: w tarczy dwudzielnej w pas w pierwszym polu sylwetka lwa zwrócona w prawo, w drugim polu dwa lewe skosy, klejnot ze strusich piór; znaki wodne: 1.k. „goździk” podobny do znaku w liście nr 43 – różni się dolną częścią, 2.k. inicjały „CFS” – oba nierozpoznane.
3. [A] *An den hochlöblichen Stadt Gerichte der Stadt Thorn; frig* [?]; [B] *lect[um] d[en] 26. Aug[ust] 1789; Subsidiae Schulze* [?] *der Ashocürt Adelichen Kreis Gericht zu Märk[isch]s Friedland, der Juden Levie Abraham [...]* *zulassen; 15* [przekreślona]; 3 [czerwony atrament]; [C] *No 83* [2. str, d]; [D] *15/8 89.; 85 – 86; 99 – 100; 3; 44; 51* [trzy ostatnie przekreślone].

4. –
5. Kat. II, I-3314; s. 85 + 99.
6. *Ashocürt Adelich Creys Gericht* | **Conrad**.

NR 60

1791, 15 X Mirosławiec

Märk[isch] Friedland den 15 Octob[er] 1791

Burmistrz i rada miasta **Mirosławca** w związku z listem [w załączeniu do tego listu] mistrza ciesielskiego z Torunia **Martina Pecka** (z 15 czerwca 1787 r.), w którym oskarża mistrza ciesielskiego i stolarza **Krause** o nieprawidłowy podział spadku [w 1783 r.] po jego ojcu – mistrzu murarskim w Toruniu, w wyniku czego pokrzywdzony został niepełnoletni brat **Krausego**, prosi o zbadanie kwestii związanych z tym spadkiem i oskarżeniem.

1. Oryginał, pap., bifolium, 199 × 340 + 194 × 340 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; pieczęć zabezpieczająca lakowa, czerwona, okrągła, śr. ok. 34 mm, popękana, wizerunek herbu Mirosławca na tle płachty, nad herbem pruski orzeł z berłem i mieczem w szponach siedzący na koronie, u dołu napis: „STADT M: FRIEDLAND”⁴⁰; znaki wodne: 1.k. pruski orzeł w koronie z berłem i mieczem w szponach, poniżej napis „NEU BERLIN”, 2.k. napis [częściowo zasłonięty pieczęcią] „GMEISSNER” – prawdopodobnie piapiernia w Barlinku⁴¹.
3. [A] *An Einen HochEdlen Magistrat der Stadt Thoren; postfrei*; [B] *lect[um] d[en] 24. Oct[ober] 1791; Schreibe des Magistrats [...] Märk[i]sch Friedland, den G. [?] Peck betreffend.*; 8; 3 [czerwony atrament]; [D] *15 / 10 91.; 501 – 502; 525 – 526; 5* [przekreślona].
4. –
5. Kat. II, I-3347; s. 501 + 526.
6. *Burgermeister und Rath Horrce* [?].

⁴⁰ Najpewniej to o tej pieczęci pisze M. Gumowski, *PiHMPom.*, s. 46.

⁴¹ W Wąsoszu koło Złotowa w latach osiemdziesiątych XVIII w. papier wytwarzał: Chrystian Karol Bogumił Meissner oraz niejaki C. G. Meissner. Por. F. Pabich, *Papiernie nadnoteckie*, s. 292; tenże, *Dzieje złotowskiej piapierni w Wąsoszu*, s. 186–188.

NR 61

1724, 17 II Mrocza Się działo się w mroci Roku Pańskiego tisiąnego siedemsetnego dwudziestego czwartego dnia siedemnastego lutego

Cech garncarzy w **Mroczy** wydaje **Wawrzyńcowi Sarepskiemu**, czeladnikowi mistrza **Wawrzyńca Kurciusa**, list nauki zawodu, informując jednocześnie, że spełnił wszelkie wymagane powinności.

1. Oryginał, pap., 337 × 217 mm; niem., pol.
2. Stan dobry, plamy atramentu; pieczęć papierowo-woskowa, czerwona, okrągła, śr. ok. 33 mm, na obwodzie napis: „SIGIL · CONTVBER · [...] · LOBZ: [...]”, wizerunek dzbana z uchwytem i dzióbkiem stojącego na ozdobnej kolumnie; znak wodny: baranek „wielkanocny” zwrócony w lewą stronę patrzącego, stojący na ozdobnej podstawie, przednią nogą przytrzymujący proporzec z krzyżem maltańskim – nierozpoznany⁴².
3. [D] *Mroczen 17. Febr[uar] 1724* [ołówek]; *Lehrbrief des Töpfers Lorenz Sarepski* [niebieski ołówek]; 5203 [czarny atrament].
4. –
5. Kat. III, 5203.
6. *Pan Wocieb Sto[.]cik* – *cechmistrz garncarski*; *Pan Marcin Ocupowic*; *Jan Ceresnicky*; *Wawrziniac Kurceski* – *Pisarz Bracki*.

NR 62

1404, 5 IX Nakło nad Notecią datum in Nakel fer[ia] sexta post fest[em] Sancti Egidii [Aegidii]. Abbat[em] Anno d[omi]ni milles[imo] quadriigen[tesimo] quarte

Wójt i rajcy miasta **Nakło** polecają radzie miasta **Torunia Stephanusa**.

1. Oryginał, pap., 223 × 130 mm; łac.
2. Stan dobry (konserwacja 1999 r.), ślady złożenia; resztki i ślady pieczęci woskowej, brązowej, okrągłej, śr. ok. 34 mm, niezbyt czytelna – wizeru-

⁴² Podobieństwo do filigranu Pascala Laniba z 1755 r., najpewniej „baranek” był filigranem konwencjonalnym. Por. C. A. Клепиков, dz. cyt., s. 272, fil. 1118.

nek bramy miejskiej z dwoma wieżami, a między nimi przyłbica rycerska z pióropuszem [?], na obwodzie widoczne tylko litery: „N R [lub K?]”. Zob. HMW, B-419 i 421, s. 384. Znaku wodnego brak. Przechowywany w porto folio.

3. [A] *Vnep[o]denti consilio s[~~f~~-?]olege[ne-?]ribus din[n]s Proconsuli et consulibus Torunn civitate Randisiae pnt* [w tym miejscu umieszczono symbol astronomiczny Jowisza].
4. –
5. Kat. III, 4184.
6. *Advocate et Consules tota q[ue] om[n]itas civitat[es] Nakl[e]n form.*

NR 63

1777, 20 IV Nakło nad Notecią

Nakel d[en] 20te April 1777

Urządник sądowy z **Nakła nad Notecią** prosi magistrat toruński o przygotowanie pozwu przeciwko kupcom **Kaltersbach** i **Zachert** i przesłaniu jego kopii do magistratu w **Fordonie**.

1. Oryginał, pap., bifolium, 201 × 345 + 200 × 342 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; pieczęci brak; znaki wodne: rozkład i wzór identyczne jak w liście nr 43 („goździk” i „Madonna”), jedyna różnica w „goździku” – zamiast inicjałów „ICM” widnieją „I[F]S” – Jan Fryderyk Sachse, papiernia w Buszkowie koło Koronowa(?)⁴³.
3. [C] *In acheroint[?] [lg]; Requirt: 30 / p[er] Mundo 7[.] [ld]; -7[.] - 9d |* [pod poziomą kreską:] *- 37 - 9d [ld]; [D] 20/4 77.; 411 ÷ 412; 421 ÷ 422; 3; 208; 213* [dwie ostatnie przekreślone].
4. –
5. Kat. II, I-3311; s. 411 + 422.
6. *S[.]octt* [?].

⁴³ Por. F. Pabich, *Papiernie nadnoteckie*, s. 291.

NR 64

1785, 4 VI Nakło nad Notecią

Nackel den 4 Juny 1785

Burmistrz i rada **Nakła nad Notecią**, w odpowiedzi na pismo magistratu toruńskiego z 13 i 20 maja 1785 r., oświadczają, że kupiec **Gottlieb Zander** przez rok mieszkał i prowadził interesy w **Nakle**, jak również opłacał podatki królewskie i miejskie – przy czym zastrzegął możliwość przeprowadzki do innego miasta w królestwie.

1. Oryginał, pap., bifolium, 200 × 341 + 204 × 341 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; pieczęć zabezpieczająca papierowo-opłatkowa, niedokładnie odcisnięta, śr. ok. 33 mm, wizerunek murów miejskich z dwiema basztami i wieżą nad bramą; znaki wodne: 1.k. napis „MARIENWERDE[R]”, 2.k. stylizowany orzeł pruski z berłem i jabłkiem w szponach z inicjałem „R” na piersi – papiernia w Kwidzynie.
3. [A] *An E. Wohlweisen Magistrat zu Thoren*; [B] *Antworts Schreibe der Nackelschen Magistrats, ab der G. Zander dort das Bürger recht erhalte hat.; lect[um] d[en] 10 Jun[i] 1785.; 2; 4; 10; 13* [czerwony atrament]; [D] 4 / 6 85; 597 ÷ 598; 625 ÷ 626; 5.
4. –
5. Kat. II, I-3346; s. 597 + 626.
6. *Burgermeister und Rath | Burgaedel [?]; Wegnes.*

NR 65

1608, 30 IV Piła

Datum in Oppidi Pielae dei 30 Mensis Aprilis Anno D[omi]ni millesimo 60 octavo

Jan Węgorczyk i **Marcin Ptaszek** – starsi cechu zdunów i garncarzy w mieście **Piła** zaświadczaają, że **Paweł [Buczowski]**, syn **Bartosza** (członka cechu), wyuczył się rzemiosła u swego ojca i spłacił wszelkie zobowiązania wynikające z nauki zawodu.

1. Oryginał, pap., bifolium, 104 × 170 mm; pol.
2. Stan dobry, przedarcia na zgięciach, zapisana tylko pierwsza strona, lewy margines czysty; pieczęć miejska papierowo-lakowa, brunatna, krusząca się, okrągła, śr. 33 mm, wizerunek biegnącego jelenia, na obwodzie

tekst: „SIGILVM OPIG[!]I PILA ANNO 1540 [cyfra „4” stanowi swoje lustrzane odbicie]”. Zob. HMW, B-476, s. 396. Znak wodny: okrągły, wizerunek murów z trzema basztami, ozdobny wzór łączy szczyty skrajnych baszt, na obwodzie litery: „IKRPCSAN [...] AUS [...]” – najprawdopodobniej papiernia w Wąsoszu koło Złotowa⁴⁴.

3. [D] 4643; *Piela 1608 Zechebrief das Ofentögferis Paul Buczkowski (Schneidemühl?)*.
4. –
5. Kat. III, 4643.
6. **Sebastianus**, *No[tarius] Iuratus Pub[lici] opp[idi] Pilen[sis]*.

NR 66

1774, 30 IX Piła

Actum Schneidemühl d[en] 30te Sept[em]b[er] 1774

ZAŁĄCZNIK DO MEMORIAŁU **RUTTICHA** [członek Komisji Sprawiedliwości] DO MAGISTRATU TORUŃSKIEGO Z 29 XI 1774 r. [Kat. II, I-3427; s. 653–654]

Kopia protokołu sporządzonego i poświadczonego przez justycjariusza **Grunenthal**, zawierającego oświadczenie Żyda z **Inowrocławia Davida Hirsch** na temat okoliczności zatrzymania jego brata (na wniosek kupca toruńskiego **Christiana Blümcke**) **Skulner Davida Guthmann** przez władze toruńskie, oskarżonego o pozostawanie w „kompanii” z Żydem **lobzenickim Salomonem Gabriel**, o niejasności w transakcji handlowej i o nieoddanie części należności garbarzowi **Nicolausowi Korn** z **Nowego Miasta Torunia**.

1. Oryginał, pap., bifolium, 2 × 205 × 344 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; pieczęci brak; znak wodny: tylko 2. karta – „Strassburg”, zwieńczona koroną książęcą tarcza z wizerunkiem lilii, poniżej inicjały: „MWM” – nierozpoznany.
3. [C] *Copia*; [D] 661 ÷ 662; 667 ÷ 668.
4. –
5. Kat. II, I 3427; s. 661 + 668.
6. **Grunenthal** | *Justitz Amtmann*.

⁴⁴ Por. *Rękodzieło*, s. 268 oraz s. 332, tablica III, fil. 29.

NR 67

1776, 4 X Piła

Schneidemühl d[en] 4te October 1776

Sąd landwójtowski w Pile zawiadamia o ogłoszeniu upadłości i rozpoczęciu postępowania wobec wierzycieli byłego landrata [**Christiana**] von [**der Osten** –] **Sacken** z **Clausdorf** [**Kłębowiec koło Wałcza**] trwającego do 18 lutego 1777 r., do którego kwalifikuje się kupiec toruński **Johann Bahrend**.

1. Oryginał, pap., bifolium, 2 × 203 × 360 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; 2 stemple drukowane, pieczęć papierowo-opłatkowa, okrągła, śr. ok. 36 mm, wizerunek pruskiego orła w koronie z jabłkiem i berłem w szponach, na obwodzie napis: „KON: PR: LAN-DVOGTEY · GERICHT ZU SCHNEIDEMÜHL”; znaki wodne: 1.k. „kwiat w wazonie”, 2.k. inicjały „ICM” – oba nierozpoznane⁴⁵.
3. [**B**] *dieses durchgelesen zu haben attestation Thorn d[en] 23n Xbris (sic!) 1776. Johann Barendt*; [**C**] *No. 205e* [d]; *Pirschel* [pd]; [**D**] *211; 213*.
4. –
5. Kat. II, I-3316; s. 211–214.
6. *J. Salomon*; [luka]; *Schaminik; Guberlk*[...].

NR 68

1776, 30 XI Piła

Schneidemühl den 30te November 1776

Sąd landwójtowski w **Pile** prosi magistrat toruński o zapoznanie się z załączoną listą wierzycieli, potwierdzenie i odesłanie w związku ze sprawą ogłoszenia upadłości byłego landrata [**Christiana**] von [**der Osten** –] **Sacken**.

1. Oryginał, pap., bifolium, 205 × 355 + 207 × 355 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; 2 stemple drukowane, pieczęć zabezpieczająca, lakowa, czerwona, okrągła, śr. ok. 26 mm – patrz opis i rysunek pieczęci w liście nr 67; znaki wodne: 1.k. inicjały „ICM”, 2.k. „kwiat w wazonie” – oba nierozpoznane⁴⁶.

⁴⁵ Patrz przypis 26.

⁴⁶ Tamże.

3. [A] *An Einen Hochlöblichen Magistrat in Thoren; Franco*; [B] *Subsidiat: das Landvogtney Gerichts zu Schneidemühl. lect[um] d[en] 23* [poprawione na 24.]; [C] *Dec[ember] 1776; Eines Hochlöblichen Magistrats* [I, pod treścią pisma]; *No 266. [d]; Pirschel [pd]; [D] 30 / 11 76.; 209 ÷ 210; 215 ÷ 216; 3a* [przekreślona].
4. –
5. Kat. II, I-3318; s. 209 + 216.
6. *Königl[iche] WestPreuß[ische] LandVogthey Gericht | J. Salomon; Burghof; Schaminik; Guberlk[...]*.

NR 69

1781, 22 IX Piła

zu Schneidemühl den 22te September 1781

Sąd landwójtowski w **Pile** prosi magistrat toruński o jak najszybsze dostarczenie poświadczonej kopii orzeczenia w sprawie kupca **Berkau** przeciw Żydowi **Abrahamowi Fonas**.

1. Oryginał, pap., bifolium, 206 × 351 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; 2 stemple drukowane; znak wodny: pruski orzeł ze stylizowaną koroną, z berłem i jabłkiem na szponach, poniżej napis: „KPHSTVKC” – nierozpoznany.
1. [C] *No. 335. [d]; Pirschel. [pd]; [D] 22 / 9 81.; 511; 3a* [przekreślona].
3. –
4. Kat. II, I-3320; s. 511 + brak.
5. *Königl[iche] WestPreuß[ische] Land Voigthey Gericht zu Schneidemühl | J. Salomon; [luka]; E. Lermont [?]; Schmid [?]*.

NR 70

1792, 15 XII Piła

Schneidemühl d[en] 15te December 1792

Magistrat w **Pile** zwraca się z prośbą do magistratu toruńskiego w sprawie wyjaśnienia okoliczności ucieczki czeladnika rębacza rzeźnickiego **Carla Friedericka Welks** od mistrza **Steinmetz**, który to czeladnik zjawił się kilka tygodni wcześniej przed pilskim urzędem (z pismem potwierdzającym jego

pracę, wystawionym przez cech rębaczy rzeźnickich w Toruniu z dnia 20 lutego 1792 r.).

1. Oryginał, pap., bifolium, 190 × 332 + 195 × 332 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; pieczęć zabezpieczająca lakowa, czerwona, okrągła, śr. ok. 26 mm, wizerunek właściwie nie do rozpoznania, najpewniej herb Piły – biegnący jeleni, na obwodzie napis: „SIEGEL D · MAGISTRATS ZU SCHNEIDEMUHL”⁴⁷; znaki wodne: 1.k. pruski orzeł w koronie, poniżej napis „COS[.]SEN[.]”, 2.k. inicjały: „IFM” – Jan Fryderyk Meller, papiernia w Będominie(?)⁴⁸.
3. [A] *Einem Wollöb[lichen] Magistrat des König[lichen] Stadt Thoren*; [B] *Schr[ift] des M[a]g[is]t[rat]s v[o]n Schneidemühl e[inen] dort entlauf[enden] Fleische Welks gehalten betr[efft]; lect[um] d[en] 28 Dec[ember] 1792.; 34; Er=[?]; [D] 1792/5 [niebieska kredka]; 15.12.92.; 663 ÷ 664; 697 ÷ 698; 5.*
4. –
5. Kat. II, I-3347; s. 663 + 698.
6. *der Magistrat | Hans Clericus* [?].

NR 71

1793, 28 II Piła

Schneidemühl im Netz District d[en] 28-e Febr[uar] 1793

Radca komisji sądowej **Hackebeck** w związku z postępowaniem spadkowym po siostrzeńcu babki aptekarki (*Medicin Apotheker*) **Seidener** zd. **Hollizin** – **Carlu Friedrich Winter** (mieszkał w Gubinie [**Guben**]) prosi magistrat toruński o sprawdzenie: 1) czy w szpitalu św. Piotra i Pawła w **Toruniu** zmarła wdowa **Catharina Elisabeth Pillipin** zd. **Kohlheis** (siostra matki **Seidener** [ciotka]); 2) czy konieczne jest wystawianie aktu zgonu brata tej wdowy – **Jacoba Friderick Kohlheis**, który utonął w **Wiśle** [?] w **Toruniu**?; 3) czy wdowa ta miała jeszcze innych krewnych oprócz brata i siostry (matki **Seidener**)?

⁴⁷ Najpewniej jest to pieczęć opisywana przez M. Gumowskiego, *PiHMWłkp.*, s. 244.

⁴⁸ Por. F. Pabich, *Autor nieśmiertelnego Hymnu Narodowego, Józef Wybicki – budowniczym papierni w Będominie w powiecie kościerskim*, Przegląd Papierniczy, t. 258, nr 7, 1965, s. 219; tenże, *Filigrany papierni kaszubskich. Ze zbiorów Franciszka Pabicha*, Chojnice 1977, fil. 1.

1. Oryginał, pap., bifolium, 357 × 234 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia, w 2. karcie uszkodzenia mechaniczne; pieczęci brak; znak wodny: „Horn”, poniżej napis: „D&C BLAUW” – nierozpoznany.
3. [D] 28 / 2. 93.; 691 ÷ 693; 347; 348; 3 [dwa ostatnie przekreślone].
4. –
5. Kat. II, I-3314; s. 691 + 694.
6. **Hackebeck** | *Königl[iche] Preus[sische] Justi[z] Comissions Rath.*

NR 72

1793, 18 III Piła

Schneidemühl im Netz District d[en] 18ten Merz
1793

Radca komisji sądowej **Hackebeck** ponawia prośbę o przesłanie faktów w sprawie spadkowej po krewnym aptekarki **Seidener** [patrz list nr 71].

1. Oryginał, pap., bifolium, 206 × 328 + 206 × 327 mm; niem.
2. Stan dobry, ślady złożenia; pieczęć zabezpieczająca, lakowa, czerwona, okrągła, śr. ok. 28 mm, niedokładnie odcisnięta, wizerunek – pruski orzeł w koronie z berłem i mieczem w szponach, poniżej napis: „[KÖ]N[:]P[REUSS:]JUST[IZ · RA]T[H ·] [...]” [?]; znaki wodne: 1.k. pruski orzeł w koronie z berłem i mieczem w szponach, 2.k. inicjały „JFM” – Jan Fryderyk Meller, papiernia w Będominie?⁴⁹.
3. [A] *An die Wohlhöbl[ichen] Und Hochweisen Magistrat zu Thorn; frei ln* [?]; [B] *Schr[ift] des Justiz Com[mission] Rath Hackebeck, die Wesitelitin[?] Kohltheisin betr[ef]t lect[um] d[en] 22 Mart[ii] 1793.; 31.; fir.* [?]; 2 [czerwony atrament]; [D] 18.3.93; 697; 715 ÷ 716; 350; 359; 3 [trzy ostatnie przekreślone].
4. –
5. Kat. II, I-3314; s. 697 + 715.
6. **Hackebeck** | *Kreis Just[iz] Comiser Rath.*

⁴⁹ Patrz przypis do listu nr 70.

NR 73

1407, 18 VI Sępólno
KrajeńskieSege zu Sampelborg des resten Sonowendess vor
sinte Johnis Baptiste (...) sub anno domi[ni] millesimo
CCCC° septimo

Burmistrz i rajcy miasta **Sępólno Krajeńskie** zaświadczają, na wniosek starszych cechu piekarzy, że **Niclos Polkiewicz** – piekarz dobrze wywiązywał się ze swoich powinności w cechu.

1. Oryginał, pap., 294 × 217 mm; niem.
2. Stan dość dobry, zacieki po zalaniu wodą, brzegi postrzępione; pieczęci przywieszanej na papierowych paskach brak; znaku wodnego brak.
3. [A] *Den ersamen Borg[er]meist[er] und Rathman[n]en und dem Werke: der Hokennbekker der Alden Stats Thorun wusu[.]viuwen[.] hem put [...] en [...] Beverevaa[...].*
4. –
5. Kat. III, 4247.
6. *Der Borg[e]meist[er] und Rathman[n]e zu Sampelborg, uwer dyner Sorne[n].*

NR 74

1764, 20 I Sępólno
Krajeńskie

Z Sempelborka. d[en] 20: January 1764

Komisarz **Felix Christian Salvador** zwraca się do magistratu toruńskiego w imieniu swego zwierzchnika – hrabiego (*grafa*) [**Aleksandra Hilarego**] **Potulickiego**, starosty **borzechowskiego** – o zatrzymanie i osadzenie w areszcie przebywającego podobno w kamienicy kasztelanica **gdańskiego** [**Antoniego**] **Kruszyńskiego**, niejakiego **Machta** – komisarza grafa **Potulickiego**, oskarżonego o zagarnięcie dużej kwoty pieniężnej należącej do jego zwierzchnika.

1. Oryginał, pap., bifolium, 173 × 210 + 170 × 210 mm; pol.

2. Stan dobry, ślady złożenia; pieczęci brak; znak wodny: dwa, stojące na tylnych łapach, lwy podtrzymujące herb Gdańska – nierozpoznany⁵⁰.
3. [D] 20/1. 64; 357 ÷ 358; 371 ÷ 372; 7.
4. –
5. Kat. II, I-3420; s. 357 + 372.
6. **Felix Christian Salvador**, *Kommis mpp.*

NR 75

1747, 4 VII Tuczno

Datum Tucznae. Quaria Mensis Julii Anno Domini Millesimo Septingentesimo Quadragesimo Septimo

Burmistrz i rajcy miasta **Tuczno** wydają na prośbę **Johanna Isert i Lücke** – mieszczan, świadectwo dobrego urodzenia dla **Jacoba Radkiewicza**; syna **Jacoba i Cathariny Radkiewicz** (którzy zawarli małżeństwo w obrządku rzymskokatolickim w kościele w **Tucznie** – sakramentu udzielił proboszcz **Antoni Habisch**), ochrzczonego również w tamtejszym kościele 23 lipca 1722 r., mającego za rodziców chrzestnych **Laurentza Kryger i Mariannę Grodecką**.

1. Oryginał, perg., 608 × 491 + 50 mm; łac.
2. Stan dobry, drobne plamy; przywieszona pieczęć miejska: plica, zielona wstążka, pieczęć okrągła, woskowa, bursztynowa, śr. ok. 34–36 mm, wizerunek głowy wołu z pierścieniem w nozdrzach, otoczona gałęziami palmowymi, nad nią korona, na obwodzie tekst „SIGILLVM CIVITATIS [T]UCZNIENSIS”. Zob. HMW, B-714, s. 448.
3. [B] *Jacob Radkiewicz Geburts-Brief aus Tuczno illat[um] die 30. Augusti 1747*; [D] 5607; *Tuczno, Juli 1747*.
4. –
5. Kat. III, 5607.
6. **Johannes Kryger**, *Proconsul*; *Ad mandatum Spectabilis oficy Proconsularis Tucznaensis Extradidit Christianus Leske, N[ota]rius juratus.*

⁵⁰ Por. *Kat. fil.*, s. 9 oraz tablica XXXVIII, fil. 202 i 203.

ANEKS 1

LIST NR 14

Kat. II, I-3322, s. 475–494

Hoch- und Wohlgebohrene und Hochgelahrte Herren.
Insonders Hochzuehrende Herrn Bürgermeistern und Senatores!

Ein hiesiegen Färber Lüschner⁵¹ ist während seiner Abwesenheit nun hier, von verschiedenen seiner Glaubigen vor Aus belangt werden. Da nun derselbe, wie es heißt, sich unter Euer Hoch- und Wohlgebohren Jurisdiction aufhalten soll. So haben Hochdieselben wir in Subsidium Juris, und untern dem beigefügten vergebsten Versicherung unserer Berufwilligkeit zu allen rechtlichen Gegendiensten gantz gehorsuchnis sind und ersuchen wollen^a demselben die anliegenden Verfügungen hochgeneigt zustellen und uns die diesfällige Behändigungs Schein, sobald wie möglich gefälligst remittiren zu lassen.

Die wir mit vollkommensten Hochachtung uns zu nennen, die Ehre haben; Euer Hoch- und Wohlgebohren

ganz gehorsamste
Königliche Westpreußische Stadt Gericht
Sechs⁵² [?] Sisty⁵³ [?]^b NRvTrotter⁵⁴

Jastro[w]⁵⁵, d[en] 21 May 1787.

An
Euer HochLöblichen Magistrat
zu
Thoren

^a Na wysokości 2 wierszy poniżej na lewym marginesie dwie ukośne kreski.

^b Między nazwiskami *Sisty* i *NRvTrotta* występuje wyraźny większy odstęp.

⁵¹ Z tekstu: farbiarz z Jastrowia.

⁵² Z tekstu: członek sądu miejskiego w Jastrowiu.

⁵³ Z tekstu: członek sądu miejskiego w Jastrowiu.

⁵⁴ Członek magistratu i sądu miejskiego w Jastrowiu; por. notka biograficzna w indeksie geograficzno-osobowym.

⁵⁵ Jastrowie – miasto na północ od Piły.

ANEKS 2

LIST NR 24

Kat. III, 5626/1

Wir Burgermeister und Rathmanne der Hochgraeflichen^a Stadt Lobsentz⁵⁶ in Groß-Pohlen belegen, fügen einem jeden in gebührendem Respect nebst offer to unserer freudwilligsten Dienste zu vernehmen, was massen [s] vor uns im sitzenden Rath erschienen, Tit[ulo] Monsieur David Pannenberger⁵⁷, und uns vorgebracht hat, wie er seiner zeitlichen Wohlfahrt wegen ein glaubwürdiges Testimonium und Kundschaft seiner ehrlichen Geburt oder Herkommens benötigt wäre: Zu dem Ende er zwei untadelhafte Zeugen aufgeföhret, welche nahmentlich der wohlehenveste^b und großsachtbare Tit[ulo] David Rohenau⁵⁸, Bürger und Loß-Bäcker, wie auch E[ine] E[hrbare] Rathsmitglied alhier; und dann der wohlehenveste und wohlachtbahre Tit[ulo] Martin Manthej⁵⁹ gleichsal[l]s Bürger und Loß-Bäcker alhier. Diese, weil sie um gedachten Tit[ulo] David Pannenberges ehrlichen Geburt genaue Wissenschaft tragen, haben nach rechtlichen Befragen, so wie es sich zu Rechte gebührt mit entblösten Häupten ausgestreckten Fingern und einem Jura ment fundamentaliter wahrgemacht, daß Vorzeiger dieses von seinem nochlebenden Vater dem Tit[ulo] George Pannenbergen⁶⁰, hiesigem Bürger und Loß-Bäcker, auch von seiner leiblichen und natürlichen Mutter, der weiland wohlhe[r]bar[e]n Tit[ulo] Catharina, geborner Geeringen⁶¹. Die beidenseits als christ[liche] Eheleute nach Gottes und der Christlichen Kirchenordnung zur Ehe sich verbunden, in einem keuschen und unbefleckten Ehebett, recht echt ehrlicher teutscher Nation und Herkommens, niemand mit Leibeigenschaft verwandt und verbunden, daselbst erzeuget, gebohren und getaufet und wohlverzogen worden, sich auch, so viel ihnen wissend, christlich, friedliebend und honette aufgeföhrt habe. Wann dann solch er Gestalt des Tit[ulo] Mons[ieur] David Pannenbergers ehrlich Geburt, wir auch gute Erziehung beglaubwürdiget und wahrgemacht werden, als gelanget an jedermänniglichen unser r e s p e c t i v e freundliche Bitten, Vorzeigen dieses in ihrer ehrliche Zünfte und Gewerke aufzunehmen, und ihn allen geneigten Willen genüssen zu lassen,

⁵⁶ Łobżenica – miasto na północny wschód od Piły.

⁵⁷ Piekarz, cukiernik, por. notka biograficzna w indeksie geograficzno-osobowym; być może krewny osób – patrz: *Metryka uczniów toruńskiego Gimnazjum Akademickiego 1600–1817*, cz. 2: (1798–1817), wyd. Z. H. Nowak, J. Tandecki, Toruń 1998, pozycje: 10 082, 10 182, 10 641, 10 642.

⁵⁸ Z tekstu: mieszczanin i rajca w Łobżenicy, cukiernik; bliżej niezany.

⁵⁹ Z tekstu: mieszczanin i cukiernik z Łobżenicy; por. notka biograficzna w indeksie geograficzno-osobowym.

⁶⁰ Z tekstu: mieszczanin i cukiernik z Łobżenicy; bliżej niezany.

⁶¹ Osoba bliżej nieznaną.

das sind wir auch standes Erheischung zu demeri erbötig. Urkundlich haben wir dieses mit unsern Stadt-Insiegel und gewöhnlichen Unterschrift berkräftigen wollen. Datum Lobzenicae, die 8.Maj anno 1749.

L.S.

Michael Lindebein⁶² Procon[su]l Lobsener

mpp

Antonius Jacobus Kręczkiewicz⁶³ Notarius Utriusque Officii Lobsen[ensis] Jur[is]^c

mpp

^a „e” z dyftongu nadpisane nad „a”.

^b W oryginale „-weste”; patrz też wiersz 7.

^c Poniżej w lewym dolnym rogu arkusza dopisana sygnatura archiwalna „5626 1”.

INDEKS GEOGRAFICZNO-OSOBOWY

Część geograficzna indeksu (hasła pisane *kursywą*) zawiera nazwy geograficzne występujące jedynie w opisach katalogowych. Pominięto hasło „Toruń” występujące w adresach i nagłówkach listów. Liczby przy hasłach oznaczają numer listu. W nawiasach kwadratowych [] podano oryginalne nazwy występujące w listach.

Część osobowa indeksu obejmuje nazwiska osób występujących w części katalogowej artykułu. Liczby przy nazwiskach oznaczają numer listu. Dla kobiet uwzględniono nazwiska rodowe; jeżeli były mężatkami, nazwisko męża podano po odsyłaczu. Końcówki niektórych nazwisk podano w nawiasach okrągłych (); w takich przypadkach istnieje brak pewności co do poprawnego brzmienia nazwiska rodowego. Symbol [?] oznacza brak pewności poprawnego odczytania imienia lub nazwiska. Znak zapytania – ? – w miejscu imienia oznacza, że jest ono nieznanne.

Skróty:

c. – cech lub córka	(st.) – starszy (ojciec, dziadek)
o. – ojciec	st. c. – starszy cechu
m. – mieszczanin	ż. – żona
s. – syn	

⁶² Burmistrz Łobżenicy; bliżej nieznanany.

⁶³ Pisarz urzędowy w Łobżenicy; bliżej nieznanany.

A

Abraham, Levie – kupiec **59**

B

Babiński, Balcer – garncarz, brat stołowy **17**

Bahrend, Johann – kupiec toruński **67**

Banzener [?], Paul David – młynarz **16**

Barchard, ? – krawiec **46**

Barlinek [*Berlinschen, Neu Berlin*] **6, 60**

Batorowo [*Batorae*] **18**

Belitz, Dorotea – ż. → Friedrich Carsburg **50**

Bellach, Grieger – s. Jacoba, bakałarz **21**

Bellach, Jacob – słodownik **21**

Bellach, Johann Gottlieb – s. Griegera **21**

Berkau, ? – kupiec **69**

Będomin – *papiernia* **70, 72**

Bielański, Bartłomi[ej] – garncarz **17**

von Billerbeck, C. [?] – porucznik, landrat – w 1775 r. w powiecie inowrocławskim, w 1782 r. w powiecie kamieńskim (najprawdopodobniej w 1783 r. usunięty ze stanowiska za nieudolne zarządzanie powiatem); dyrektor fortyfikacji w Grudziądzu [brak potwierdzenia]; współwłaściciel wsi *Dombia* koło Kamienia Krajeńskiego [*Westpreussen*, Bd. 2, s. 284; *Wirsitz*, s. 42] **42–45**

von Blankenburg, Friedrich Wilhelm Johann – członek starego rodu niemieckiego, herbu Topacz, ewangelik, polski pułkownik (*Oberst*), właściciel Mirosławca i okolicznych wsi [*Westpreussen*, Bd. 2, s. 760; *von Żernicki*, s. 45–46] **53, 54**

Bleymann, Charlotta – ż. → Christoph Wolffschläger **6**

Block, Gottfried – sukiennik z Czaplinka, otrzymał prawo miejskie Torunia 10 października 1770 r. [APT, II, I-55, s. 202, poz. 881] **5**

Block, Heinrich – sukiennik z Czaplinka, otrzymał prawo miejskie Torunia 20 czerwca 1755 r. [APT, II, I-55, s. 160, poz. 714] **3**

Blümcke, Christian – kupiec toruński **66**

Boht, Fried – sukiennik **10, 12**

Bork(en), Maria – c. sukiennika, ż. → Jürgen Kersten **50**

borzechowski, starosta **74**

Borzz [?], ? – pisarz sądowy **32, 34–39**

Boys, Johann Jacob – sędzia **2, 4**

Brocz, Barbara – ż. → Andreas Mittelstät **1**

Buczkowski, Bartosz – garncarz/zdun **65**

Buczkowski, Paweł – s. Bartosza, garncarz/zdun **65**

Burgaedel [?], ? – urzędnik magistratu **64**

Burghof, ? – radca sądu landwójtowskiego w Łobżenicy (w latach 1773–1775) i w Pile (od 1775 do minimum 1776) [*Westpreussen*, Bd. 1, s. 148, 379; *Łobżenica*, s. 124; *Wirnitz*, s. 55] **32–35, 37–41, 68**

Buss(in), Anna Maria – ż. → Mathaus Hahn **18**

Buszkowo – papiernia **63**

Bydgoszcz **43**

C

Camen → *Kamień Krajeński*

Carsburg, Dorotea – c. Friedricha, ż. → Christian Kersten (st.) **50**

Carsburg, Friedrich – szewc, burmistrz **50**

Ceresnicky, Jan – garncarz **61**

Chappe, ? – pisarz sądowy **33**

Cholevius, Johann – s. Michaela, krawiec, sukiennik z Łobżenicy, otrzymał prawo miejskie Torunia 20 grudnia 1720 r. [APT, II, I-55, s. 47, poz. 278] **20**

Cholevius, Michael – rajca **20**

Cieszyno [Teschendorfe] **1**

Clausdorf → *Kłębowiec*

Clericus [?], Hans [?] – urzędnik magistratu **70**

Colberg → *Kotobrzeg*

Conrad, ? – kurator sądowy **58, 59**

Cortmann → Kortmann

Cotlen → ? **18**

Cuno, ? – skarbnik miejski **3, 5**

Czaplinek [Tempelburg] **1–5**

Czarnowo **42, 44**

Czechyń [Zechendorf] **8**

Człopa [Schloppa] **6**

D

Daug, Laurentz – m., st. c. rzeźników **1**

Debrzno [Preussischen Friedland] **21**

Dębionek [Dembionke] **21**

Dibbel(in), Anna Lucia – ż. → Jacob Olbötter **1**

Draheim → *Stare Drawsko*

Drawsko Pomorskie [*Dramburg*] **51**

Dudkawicz, Antoni – garncarz **17**

Dumck, Gabriel – inspektor leśny **4**

Düg(en), Anna – ż. → Johann Jaster **7**

E

Eggert, Jacob – kamerdyner **42–45**

Elbląg – papiernia **11**

Eveitsch, Anna Magdalena – ż. → Michael Cholevius **20**

Ewer, Elisabeth – ż. → Dawied Gecher **21**

F

Falkenburg → *Złocieniec*

Fancke, Peter – sukiennik **4**

Fenger, Johann (st.) – burmistrz **19**

Fenger, Johann – s. Johanna, kupiec z Łobżenicy, otrzymał prawo miejskie Torunia 22 marca 1720 r.; zajmował się handlem wiślanym, członek toruńskiego III Ordynku, ławnik sądu przedmiejskiego; żonaty z Anną Elisabeth z domu Nogg, ojciec Jacoba; zmarł przed 1758 r. [APT, II, I-54, s. 102, poz. 513; APT, II, I-55, s. 43, poz. 261; HT, s. 41] **19**

Fentz, ? – rolnik **59**

Ferber, Jacob – mieszczanin **6**

Fiebich, Andreas – tkacz **21**

Flatow → *Złotów*

Fonas, Abraham **69**

Fordon – **63**

Föge, Joachim – pastor w Karsiborze w latach 70. i 80. XVIII w. [*Bqk*, s. 204] **52**

Fredland → *Mirostawiec*

Friderici, Christoph – burmistrz **2–5**

Fried(t)land → *Mirostawiec*

G

Gabriel, Salomon – st. gminy żyd. **38–40, 66**

von Garizynski [?], Jacob **35, 36**

gdański, kasztelan **74**

Gdańska, Zatoka – papiernie **11**

Gecher, Anna Maria, c. Dawieda, ż. → Grieger Bellach **21**

Gecher, Dawied – szkutnik **21**

Geering, Catharina – ż. → Georg Pannenberg **24**

Gering, Johan – mieszczanin **26**

Gliller, Gottfried – ur. 11 stycznia 1709 r., syn kupca przybyłego z Wrocławia do Torunia; uczeń toruńskiego gimnazjum akademickiego, studiował w Marburgu, rezydent Torunia na dworze królewskim, działacz ewangelicki; w 1760 r. scholarcha, w 1762 – pan wetowy, 1766 – burmistrz, wielokrotny burgrabia i prezydent rady miasta (ostatnia kadencja 1790–1791); zręczny polityk, ale „człowiek ponury i zamknięty w sobie [...] [wywoływał] konflikty z otoczeniem”; jako burgrabia obciążał Żydów nadzwyczajnymi podatkami, co wywoływało liczne skargi; zmarł 17 grudnia 1793 r. [TSB, t. 3, s. 71–72] **47**

von Glembocka, ? – wdowa z Torunia **36**

von der Goltz, ród **51**

von der Goltz, Francisci [Franz] – ur. 21 października 1711 r. w Siemczynie koło Czaplinka, jeden z sześciu synów Henninga Bernharda von der Goltz seniora (właściciela Siemczyna, Rzepowa, Piaseczna, Lasek, Toporzyka, Brostowa, Miasteczka) i Elisabeth Cathariny von Heydebreck; uczeń gimnazjum jezuickiego w Wątczu; od 1728 r. w armii pruskiej w regimencie piechoty von Stille’a, następnie w regimencie von Kleista w Berlinie; wystąpił z armii w 1739 r. w stopniu kapitana i zajął się dobrami rodzinnymi; w 1755 r. został podkomorzym królewskim polskim i saksońskim; w 1756 r. pojął za żonę Marię Elisabeth van Moir primo voto von Schwarzwald; bezdzietny; zmarł 31 grudnia 1769 r. [Westpreussen, Bd. 2, s. 777; Goltz, s. 173, 176] **34**

Gotlandia [Gottland] **21**

Göde, Matthias – burmistrz Jastrowia w latach 1743–1749 (być może i następna kadencja), w latach 1756–1764 zajmował stanowisko sędziego miejskiego [Łobżenica, s. 135; Chronik, s. 74, 77] **7, 8**

Gręczkiewicz, Antonius Jacobus – pisarz **24, 25**

Gritzmesser, Martinus – burmistrz **20**

Grodecka, Marianna **75**

GroßPohlen → *Wielkopolska*

Grudziądz [Graudenz] **18, 42**

Grünenthal, ? – justycjariusz (*Justizamter*); przed 1776 r. prawdopodobnie w sądzie patrymonialnym w dobrach radolińskich, a od 1776 w sądzie dominialnym w Pile [Westpreussen, Bd. 1, s. 161; Pila, s. 55] **40, 66**

Grützmacher, Johann – burmistrz **18**

Guberlk[...] [?], ? – urzędnik sądowy **34, 36–41, 67, 68**

Gubin [Guben] **71**

Guldmann [Guthmann], David **38, 40, 66**

Gus(in), Christina – ż. → Christian Marcus **52**

H

Haack, Sophia – ż. → Gabriel Dumck **4**

Habisch, Antoni – ksiądz, w latach 1726–1763 proboszcz w Tucznie; swoim postępowaniem doprowadzał do konfliktów z jezuitami z Wałcza [*Bąk*, s. 246, 336–337] **75**

Hackebeck, ? – radca sądowy **71, 72**

Hahn, Anna Catharina – ż. → Johann George Lucas **53**

Hahn, Anna Maria – c. Mathausa, ż. → Johann Willenius **18**

Hahn, Elisabeth – ż. → Johann George Lucas **58**

Hahn, Mathaus – pastor **18**

Hein, Regina – ż. → Martinus Willenius **18**

Hirsch, Abraham **39, 41**

Hirsch, David **66**

Hirsch, Fabich **32, 37**

Hoffstädt → *Rudki*

Holliz [Seidener], ? – aptekarka, ż. [?] Karla Friedricha Seidener [w liście *Seidener geboren Holliz*] kupca piłskiego. K. F. Seidener – co najmniej drugi mąż wdowy [być może nosiła panięskie nazwisko „Holliz”?] po Friedrichu Auguście Urban – pierwszym aptekarzu w Pile (zmarł w 1789 r.); budynek apteki Urbana przeszedł w posiadanie małżonków Seidener, którzy dalej prowadzili tam aptekę [*Boese*, s. 86] **71, 72**

Horrc[e], ? – urzędnik magistratu **60**

Höllendeund[en], Christoph – szewc **21**

Hrabowski, Samuel – *vice Kuchtes* **20**

I

Inowrocław (-ski) **38, 39, 41, 66**

Isert, Johann – mieszczanin **75**

J

Jacob, Abraham **11, 13**

Jandick, Catharina – c. Petera, ż. → Johann Fenger (st.) **19**

Jandick, Peter – sędzia **19**

Jaster, Johann – kowal, rolnik 7

Jaster, Simon (st.) – s. Johanna, kowal, rolnik 7

Jaster, Simon – s. Simona, kupiec jedwabiu z Sypniewa koło Jastrowia, handlował też przyprawami korzennymi, katolik; otrzymał prawo miejskie Torunia 15 kwietnia 1746 r., rajca toruński; zmarł 7 sierpnia 1772 r. [APT, II, I-55, s. 128, poz. 583; HT, s. 35, 238, 279] 7

Jastrowie [*Jastrow*] 7–15

Jeorgi, Johan – m., kupiec, asesor sądowy 50

Jeschke, Catharina – c. Samuela 26

Jeschke, Jacobus – s. Samuela 26

Jeschke, Samuel – m., rzeźnik 26

K

kaliskie, województwo 17

Kaltersbach, ? – kupiec toruński 63

Kamień Krajeński [*Camen*] 17

kamiński, powiat [*Camminschen Kreyß*] 42, 45

Karkoschke, Martin – starszy i pomocnik rektora gminy ewangelickiej w Łobżenicy [*Łobżenica*, s. 138; *Wirnitz*, s. 138–139] 27

Karsibór [*Kesburg*] 52

Keler, Paulus – pisarz 8

Kersten, Christian (st.) – s. Jürgena, m., cieśla 50

Kersten, Christian – s. Christiana, krawiec z Mirosławca, otrzymał prawo miejskie Torunia 22 września 1728 r.; żonaty z Marią z domu Hoffmann, ojciec Johanna Christiana wyuczony na krawca [APT, II, I-54, s. 113, poz. 548; APT, II, I-55, s. 73, poz. 383] 50, 51

Kersten, Jürgen – kuśnierz 50

Kirstenius, GJ [?] – burmistrz, sędzia 4

Klawon(en), Sophia – ż. → George Stim 7

Klein, David – płóciennik 56, 57

Kłębowiec [*Clausdorf*] 67

Kohlheis, Catharina Elisabeth [Pillipin] 71, 72

Kohlheis, Jacob Friedrich – brat Cathariny 71

Kołobrzeg [*Colberg*] 4

Korn, Nikolas – garbarz nowotoruński 66

Koronowo 63

Kortmann, Johann Gottlob [Cortmann] – m., kupiec, st. gminy ewang. **18, 19, 22, 23**

Könilzer, Johann George – st. gminy ewang. **22**

Könne, Walentin – m., krawiec **50**

Körner, Daniel – burmistrz Jastrowia, w 1726 r. pisarz sądowy i miejski; zmarł przed 1752 r. [*Chronik*, s. 91] **8**

Körner, Johann (st.) – s. Daniela, sekretarz król., burmistrz Jastrowia w 1725 r.; zmarł przed 1752 r. [TSB, t. 2, s. 141; *Chronik*, s. 74] **8**

Körner, Johann Christian **15**

Körner, Johann Friedrich – s. Johanna, ur. 5 marca 1728 r. w Jastrowiu w rodzinie będącej elitą miasta; wykształcony na kupca, przybył do Torunia w celu kontynuacji nauki zawodu; prawo miejskie Torunia otrzymał 25 czerwca 1753 r.; członek Cechu Szyprów, Bractwa Strzeleckiego, Korporacji Kupców, ławnik sądu nowomiejskiego, od 1772 r. w radzie miejskiej – piastował stanowiska sędziego nowomiejskiego, wotowego, w urzędzie wałowym, mostowym, kwaternym, szkolnym dla Nowego Miasta i inne; właściciel winiarni i handlarz winami; dwukrotnie żonaty – w drugim małżeństwie bezdzietny, zmarł 11 kwietnia 1795 r. [APT, II, I-55, s. 154, poz. 686; TSB, t. 2, s. 141–142] **8**

Krajenka [*Krojanke*] **16**

Krause [?], ? – urzędnik sądowy **44, 46**

Krause, ? – cieśla, stolarz **60**

Kromeu [?], ? – urzędnik sądowy **44**

Kruszyński, Antoni – ur. 19 lutego 1706 r., starszy syn z drugiego małżeństwa kasztelana gdańskiego Waleriana Kruszyńskiego z Teresą z Konopackich; nauki pobierał w Toruniu; wobec postępującej, po śmierci ojca, dewastacji rodzinnego majątku w Nawrze wystąpił wraz z przyrodnim bratem Piotrem przeciw matce; od końca lat 20. zaczął karierę polityczną – piastował urzędy marszałka sejmiku malborskiego, posła na sejm, komisarza w Trybunale Skarbowym w Radomiu; zwolennik elekcji Stanisława Leszczyńskiego, członek frakcji Potockich, później stronnik Stanisława Augusta Poniatowskiego; dwukrotnie żonaty z siostrami – starościankami niechorowskimi z Kochanowskich – Eleonorą i po jej śmierci z Ludwiką; poważany właściciel ziemski, przyjazne stosunki z ewangelickim patrycjatem Torunia; zmarł 29 maja 1774 r. [*Nawra*, s. 53–75] **74**

Kryger, Johannes – burmistrz **75**

Kryger, Laurentz **75**

Kumm, Michael – piekarz **4**

Kurceski, Wawrzyniec [Kurcius] – garncarz **61**

Kurcius, Wawrzyniec → Kurceski, Wawrzyniec

Kwidzyn [*Marienwerder*] – *papiernia* **14, 64**

L

Lachmann, Melchior – pastor **18**

Lembcke, Carl Dethaus – rajca **7**

Lermont, E. – urzędnik sądowy **69**

Leske, Christianus – pisarz sądowy **75**

Lettau, Franz Michael – tkacz **55–57**

Levin, Caspar [Casper] – kupiec **47, 48**

Łędyczek [Landeck] **8**

Lindebein, Michael – burmistrz **20, 24–26**

Lubno [de Lubno/Lubenau], Martin – mieszczanin, członek zaciejszego rodu Łobżenicy; burmistrz [?], pomocnik rektora gminy ewangelickiej; wymieniony w spisie nazwisk mieszkańców z lat 1750–1759 [*Łobżenica*, s. 136, 138; *Wirszitz*, s. 138] **21**

Lucas, Johann Christian – s. J. George, stolarz **53**

Lucas, Johann George – m., stolarz **53**

Lucas, Johann Heinrich – s. J. George, stolarz **53, 54, 58**

Lücke, ? – mieszczanin **75**

Lüschner, Simon Gottlieb – farbiarz **10–14**

Lütcke, Peter – rolnik **7**

Ł

Ładzin [Rehberg] **52**

Łobżenica [Lobsens, Lobsentz, Lobseniae] **17–48, 66**

M

Macht, ? – komisarz starościński **74**

Mannthej, Martin – m., piekarz z Łobżenicy, wymieniony w *Hebeliste* z lat 1750–1760 [*Łobżenica*, s. 129, 135; *Wirszitz*, s. 138] **24**

Marcus, Christian – dzierżawca **52**

Marcus, Conrad – s. Johanna, kupiec korzenny z Mirosławca, otrzymał prawo miejskie Torunia 30 sierpnia 1737 r.; ożenił się z [NN] z domu Cashius, ojciec Samuela Conrada, wyuczzonego na kupca korzennego [APT, II, I-54, s. 130, poz. 604; APT, II, I-55, s. 107, poz. 496] **52**

Marcus, Johan – s. Christiana, dzierżawca **52**

Marcus, Johem – kupiec **59**

Marienwerde[r] → *Kwidzyn*

Mattey, Johan – m., asesor sądowy **50**

Meissner, [C] G – papiernik **60**

Meissner, Chrystian Karol Bogumił – papiernik **60**

Meller, Jan Fryderyk – papiernik **70, 72**

Milcken [Miecken?], Agata **31**

Mirosławiec [Märkisch Friedland, Neu Friedland, Fredland, Fried(t)land] **49–60**

Mirucki, Stefan – mieszczanin, wymieniony na liście mieszkańców Łobżenicy z 1768 r.
[*Łobżenica*, s. 125] **26**

Mittelstät, Andreas – pastor **1**

Mittelstät, Dorothea Catharina – c. Andrea, ż. → Friedrich Olböter **1**

Mludick [?], ? – burmistrz **6**

Molbert, Szymon – pisarz cechu garncarskiego **17**

Mrocza **61**

N

Nadarzyce [Rederitz] **7**

nadnotecki, obwód [Netz Districkt] **42, 71, 72**

nakielski, powiat [Nakelschen Kreis] **45**

nakielskie, starostwo **21**

Nakło nad Notecią [Nakel] **42, 62–64**

Neu Berlin → *Barlinek*

Neu Friedland → *Mirosławiec*

Nowa Marchia **8**

O

Ocupowic, Marcin – garncarz **61**

Olböter, Friedrich – s. Johanna (st.), st. c. kuśnierzy **1**

Olböter [Olbötter], Jacob – mieszczanin i st. c. rzeźników z Czaplinka; prawdopodobnie prezes gminy ewangelickiej, brat Pawła – drugiego (po → Schirachu) pastora ewangelickiego w Czaplunku [*Bąk*, s. 435] **1**

Olböter, Johann (st.) – st. c. **1**

Olböter, Johann – s. Friedricha, kuśnierz **1**

von der Osten – Sacken, Christian – major z Kłębowca koło Wałcza, zięć wdowy po Georgu Wilhelmie von der Goltz; na przełomie 1772 i 1773 r. wytyczał przebieg granicy polsko-pruskiej na południe od Torunia do Inowrocławia, Pakości, Kruszewicy, Strzelna (tzw. *Sackenschen Grenzzug*); w latach 1773–1775 landrat powiatu waleckiego [*Westpreussen*, Bd. 1, s. 46–48, 111; *Deutsch-Krone*, s. 153] **67**

Ostromesko **34**

P

Palcz [Palsch] **43**

Pannenberg, David – s. Geoga, piekarz z Łobżenicy, otrzymał prawo miejskie Torunia 23 kwietnia 1751 r.; wymieniony w spisie nazwisk z lat 1750–1752; ożeniony z Anną Marią z domu Henning, ojciec Johanna Beniamina [APT, II, I-54, s. 175, poz. 663; APT, II, I-55, s. 143, poz. 643; *Wirszitz*, s. 138] **24, 25**

Pannenberg, Georg – m., piekarz **24**

Peck, Martin – cieśla **60**

Pend [?], Friedrich – st. c. tkaczy **56, 57**

Pietius, Johann Tobias – deputowany i starszy gminy ewangelickiej w Łobżenicy; wymieniony w spisie mieszkańców z lat 1750–1772 [*Wirszitz*, s. 138] **23, 27**

Pilasky, Peter Gottlob – pastor pochodzący z Bukowca koło Obornik; w latach 1765–1768 pastor w Łobżenicy, wcześniej w Kostrzynie, uciekł przed konfederatami barskimi do Bukowca; zmarł w sierpniu 1769 r. w wyniku upadku na posadzkę świątyni; wymieniony w spisie mieszkańców Łobżenicy z roku 1766 [*Łobżenica*, s. 138; *Wirszitz*, s. 64, 139] **27**

Pillipin → Kohlheis, Catharina Elisabeth

Piła [Piela, Schneidemühl] **65–72**

Pirschel, ? – pisarz sądowy **67–69**

Pluwes [?], ? – burmistrz **16**

Polkiewicz, Niclos – piekarz **73**

Pomorze [Pommern] **4**

Pomorze Szwedzkie [Shwedshpommern] **21**

Potulicki, Aleksander Hilary – starosta borzechowski, herbu Grzymała, *General-major*, katolik; mieszkał w Gdańsku, właściciel m.in. Sępólna i Więcborka; zwolennik umieszczenia sądu landwójtowskiego w Więcborku; zmarł w 1780 r. [*Westpreussen*, Bd. 1, s. 124, Bd. 2, s. 761; SGKP, s. 875; *von Żernicki*, s. 47] **74**

poznańskie, województwo **8**

Preussischen Friedland → *Debrzno*

Prusy Zachodnie [Westpreussen] **56, 57**

Przedbramski, Marii – cechmistrz garncarski **17**

Ptaszek, Marcin – st. c. garncarzy/zdunów **65**

Pyrzyce [Pyritz] **4**

R

Radecke, V. [?] – urzędnik magistratu **55**

Radkiewicz, Catharina [z domu NN] – ż. → Jacob Radkiewicz (st.) **75**

Radkiewicz, Jacob (st.) **75**

Radkiewicz, Jacob – s. Jacoba, krawiec z Tuczna, otrzymał prawo miejskie Torunia 30 sierpnia 1747 r. [APT, II, I-55, s. 133, poz. 597] **75**

Radolińscy - -skich dobra/patrymonium **40, 44**

von Radolinski, Joseph – syn Józefa Stefana i Teresy z Wybierowa Świniarskiej; w 1754 r. przejął dobra rodzinne, w tym Łobżenicę, w 1772 r. przeniósł się do Winnej Góry koło Poznania; w latach 1773–1778 chorąży wschowski, 1778–1781 podkomorzy wschowski, konfederata barski; w 1774 r. zabiegał o pozostawienie sądu landwójtowskiego w Łobżenicy; żonaty z Katarzyną Raczyńską, mieli sześcioro dzieci; zmarł w 1781 r., pochowany w rodzinnym grobowcu w Jarocinie [*Westpreussen*, Bd. 1, s. 148; *Łobżenica*, s. 53–54; *Wirnitz*, s. 170] **29**

Radzicz [*Radsitz*] **18**

Radziejowski, Michał – kard., abp gnieźnieński **17**

Rahm, Fridrich Drenck – tkacz **56, 57**

Rahz, Johann – m., sukiennik **1**

Rederitz → *Nadarzyce*

Rebberg → *Ładzin*

Reinhardt, Anna Catharina – c. Friedricha, ż. → Johann Christoph Richter **4**

Reinhardt, Friedrich – m., kowal miedzi **4**

Reünspis, Peter – rolnik **7**

Richter, Johann Christoph – st. c. kowali miedzi **4**

Richter, Maria Elisabeth – c. Johanna, ż. → Samuel Zimmermann **4**

Rogg, ? – wdowa spod Łobżenicy **46**

Rohenau, David – m., piekarz, rajca **24**

Röhl, Samuel – mieszczanin **6**

Różewicz [Rozewicz], Georg – garncarz z Łobżenicy, występuje w spisie obywateli Torunia za rok 1696 – być może wtedy otrzymał prawo miejskie [*Semrau*, s. 56] **17**

Rudki [*Hoffstaedt*] **59**

Rudulff, Conrad **49**

Ruttich [Ruttig], Christian Andreas – kupiec toruński **66**

Ryptow [Ristow], Christoph – burmistrz Jastrowia między rokiem 1714 a 1740 [*Chronic*, s. 74] **8**

S

Salomon, Johann Ernst – przed 1772 r. szlachecki pisarz sądowy, od 1772 r. sekretarz w *Oberhof- und Landesgericht* w Kwidzynie; doraźnie skierowany jako komisarz do przyjmowania skarg w miasteczkach obwodu nadnoteckiego; od marca 1773 r. dyrektor sądu landwójtowskiego w Łobżenicy, a od połowy 1775 r. w Pile; w 1782 r. został *Justizdirektor* powiatowej komisji sądowej w Pile; w lutym 1773 r., jako reprezentant uboższych miast obwodu nadnoteckiego, złożył hołd królowi pruskiemu przed rejencją w Kwidzynie [*Westpreussen*, Bd. 1, s. 148, 152, 163, 190, 200; Bd. 2, s. 65, 777–778; *Łobżenica*, s. 124; *Wirnitz*, s. 54–55; *Boese*, s. 61–62] **32–41, 67–69**

Salvador, Felix Christian – komisarz starościński **74**

Sarepski, Wawrzyniec [Laurentz] – garncarz **61**

Schaminik [?], ? – urzędnik sądowy **67, 68**

Schendel, Samuel – kupiec, st. gminy ewang. **18, 19, 22**

Schiemann, Heinrich – rolnik **42–45**

Schirach, Ludwik Baltazar – pierwszy pastor w Czaplunku w latach 1719–1742; popadał w zatargi ze swoim następcą – bratem burmistrza → Peterem Olböter [*Bąk*, s. 435, 440] **4**

Schlen → ? **18**

Schloppa → *Człopa*

Schmidt, ? – w maju 1782 r. asesor i aktuariusz powiatowej komisji sądowej w Pile [*Westpreussen*, Bd. 1, s. 200; *Wirnitz*, s. 55; *Boese*, s. 64] **69**

Schmiedte, Friedrich – krawiec **51**

Schneidemühl → *Piła*

Schranck, Maria – ż. → Peter Wacholtz **8**

Schultz, Michael – burmistrz Łobżenicy w 1754 r., być może w dalszych latach i po 1770 – przynajmniej do 1772 r.; ewangelik [*Łobżenica*, s. 127, *Wirnitz*, s. 137] **26**

Schultz, P. [?] – st. c. młynarzy **16**

Schultz, Peter – mieszczanin łobżenicki i pomocnik rektora gminy ewangelickiej w Łobżenicy [*Łobżenica*, s. 135, 138] **26**

Schulz, Anna – ż. → Johann Olböter (st.) **1**

Schulzen, Jacob – m., szlachcic **7**

Sebastianus – pisarz sądowy **65**

Sechs [?], ? – urzędnik sądowy **11, 12, 14, 15**

Seidener → Holliz

Sępólno Krajeńskie [*Sampelborg*] **35, 73, 74**

Shenud, Dorothea – ż. → Jacob Bellach **21**

Shwedshpommern → *Pomorze Szwedzkie*

- Sido(in), Maria – ż. → Georg Tetzlaff **52**
Siekierka, Michael – garncarz **17**
Sisty [?], ? – urzędnik sądowy **10–15**
Sokołowski, Maciej – pisarz **19**
Spiecker, Johann – mieszczanin, st. c. **7**
Stare Drawsko [Draheim] **4**
Staten [?], ? – urzędnik sądowy **46**
Steinmetz, ? – rębacz rzeźnicki **70**
Stephanus **62**
Stim, George – sołtys **7**
Stim, Sophia – c. Georga, ż. → Simon Jaster (st.) **7**
Sto[.]cik, Wo[j]cie[c]h – cechmistrz garcarski **61**
S[.]octt [?], ? – urzędnik sądowy **63**
Sypniewo [Zipno] **7**

T

- Tempelburg* → *Czaplinek*
Teschendorfe → *Cieszyno*
Tetzlaff, Elisabeth – c. Georga, ż. → Johann Marcus **52**
Tetzlaff, Georg – dzierżawca **52**
Toruń [Thoren, Thorn] **9–15, 23, 32, 37, 40, 47, 48, 54, 60, 66, 70, 71**
Troje, Erttman [Erdman] – burmistrz **52**
von Trotter, NR [?] – członek magistratu i sądu miejskiego w Jastrowiu; były oficer armii pruskiej w stopniu kapitana, podskarbi miejski; gorliwy ewangelik, zasłużony przy budowie zboru w Jastrowiu [*Chronik*, s. 102, 111] **10–15**
Tröhlich, Jacob – asesor rady **8**
Tuczno **75**
Tytz, Daniel – przed 1756 r. sędzia miejski w Jastrowiu, a od 1756 r. do śmierci w grudniu 1768 r. sprawował funkcję burmistrza [*Jastrowie*, s. 59, przypis 9; *Chronik*, s. 74, 77, 80] **8, 9**
Tytz, Michael – pisarz cechu kowali w Jastrowiu, w 1758 r. – rajca, w latach 1768–1803 burmistrz (od 1772 r. oficjalnie *Polizeibürgermeister*); zmarł w 1803 r. [*Jastrowie*, s. 59, przypis 9, 64; *Chronik*, s. 63, 74, 80] **8**

U

- Uchnahe [?], ? – asesor **56, 57**

V

Villedary, Jean – papiernik **23**

W

Wacholtz, Maria – c. Petera, ż → Johann Körner (st.) **8**

Wacholtz, Peter **8**

św. Wawrzyniec **35**

Wąsosz – papiernia **11, 14, 60, 65**

Wegner, Johann – pisarz sądowy **7**

Wegnes [?], ? – urzędnik magistratu **64**

Welks, Carl Friederick – rębacz rzeźnicki **70**

Wels(en), Elisabeth – ż. → Daniel Körner **8**

Westpreussen → *Prusy Zachodnie*

Weydowicz, Wawrzyniec – garncarz **17**

Węgórczyk, Jan – st. c. garncarzy/zdunów **65**

Wiegenstors, H. [?] – urzędnik magistratu **55**

Wielkopolska [GroßPohlen] **17, 18, 24, 26, 50–52**

Więcbork [Vandsburg] **32–35, 41**

Willenius, Johann – s. Martinusa, pastor **18**

Willenius, Martinus – pastor **18**

Willenius, Theodorus – s. Johanna **18**

Wista [Weichsel] **71**

Wittere, Johann Fendler – kupiec toruński **9**

Wittzze [?], Schmid – kupiec toruński **9**

Wolffschläger, Christian Fridrick – s. Christopa, krawiec z Człopy [na liście nadania prawa miejskiego podano Barlinek], otrzymał prawo miejskie Torunia 3 maja 1771 r. [APT, II, I-55, s. 203, poz. 885] **6**

Wolffschläger, Christoph **6**

Wreick, ? – ślusarz **4**

Wreick, Anna Catherina – ż. → Johann Zimmermann (st.) **4**

Z

Zachert, ? – kupiec toruński **63**

Zander, Gottlieb – kupiec **64**

Zechendorf → *Czechyń*

- Zimdler[...], Gottlob – st. gminy ewang. **27**
Zimmermann, Conrad Friedrich – rzeźnik z Czaplinka, otrzymał prawo miejskie Torunia 14 kwietnia 1752 r. [APT, II, I-55, s. 148, poz. 662] **2**
Zimmermann, Johann (st.) – leśnik królewski **4**
Zimmermann, Johann Christian – s. Samuela, sukiennik z Czaplinka, otrzymał prawo miejskie Torunia 2 września 1753 r. [APT, II, I-55, s. 156, poz. 693] **4**
Zimmermann, Samuel – s. Johanna, rzeźnik **4**
Zincke [Zineke?], Gottlob – mieszczanin **31**
Zipno → *Sypniewo*
Złocieniec [Falkenburg] **8**
Złotów [Flatow] **11, 13, 14, 26, 60, 65**

LITERATURA I MATERIAŁY ARCHIWALNE WYKORZYSTANE DO ODWOŁAŃ W INDEKSIE

- APT, II, I-54 – *Verzeichnüß der Bürger Söhne so allhier das Bürgerrecht erhalten*, Archiwum Państwowe w Toruniu, Katalog II, sygn. I-54.
APT, II, I-55 – *Verzeichnüß der Fremden so allhier das Bürgerrecht erhalten*, Archiwum Państwowe w Toruniu, Katalog II, sygn. I-55.
Bąk – L. Bąk, *Ziemia walecka w dobie reformacji i kontrreformacji w XVI–XVIII wieku*, Piła 1999.
Behördenverfassung – M. Bär, *Die Behördenverfassung in Westpreußen seit der Ordenszeit*, Danzig 1902.
Boese – K. Boese, *Geschichte der Stadt Schneidemühl*, Würzburg 1965.
Chronik – F. Schultz, *Chronik der Stadt Jastrow*, Jastrow 1896.
Deutsch-Krone – F. Schultz, *Geschichte des Kreises Deutsch-Krone*, Deutsch-Krone 1902.
Goltz – *Nachrichten über die Familie der Grafen und Freiherrn von der Goltz*, zggst. F. von der Goltz, Strasburg 1885.
HT – *Historia Torunia. Między barokiem i oświeceniem 1660–1793*, t. 3, cz. 2, red. M. Biskup, Toruń 1996.
HUP – S. Kutrzeba, *Historia ustroju Polski w zarysie*, t. 3: *Po rozbiorach*, cz. 1, Lwów 1920.
Jastrowie – R. Kozłowski, *Jastrowie. Zarys dziejów 1602–2002*, Jastrowie 2002.
Łobżenica – A. Mietz, J. Pakulski, *Łobżenica. Portret miasta i okolicy*, Łobżenica–Toruń 1993.

- Nawra* – J. Dygdała, Sz. Wierchosławski, *Nawra Kruszyńskich i Szczanieckich. Studium z dziejów szlachty i ziemiaństwa ziemi chełmińskiej*, Toruń 1990.
- Piła* – Z. Boras, Z. Dworecki, *Piła. Zarys dziejów*, Piła 1993.
- Semrau* – A. Semrau, *Die Bürgerlisten der Stadt Thorn aus dem 17. Jahrhunderte. II Die ausländischen Bürger*, Mitteilungen des Copernicus – Vereins für Wissenschaft und Kunst zu Thorn, H. 28, 1920, s. 40–70.
- SGKP – *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 8, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1897.
- TSB, t. 2 – *Toruński słownik biograficzny*, t. 2, red. K. Mikulski, Toruń 2000.
- TSB, t. 3 – *Toruński słownik biograficzny*, t. 3, red. K. Mikulski, Toruń 2002.
- Westpreussen* – M. Bär, *Westpreußen unter Friedrich dem Grossen*, Bd. 1–2, Leipzig 1909.
- Wirnitz* – *Der Kreis Wirnitz: ein westpreußisches Heimatbuch*, bearb. H. Papstein, Bad Zwischenahn 1982.
- von Żernicki* – E. von Żernicki-Szeliga, *Geschichte des Polnischen Adels*, Hamburg 1905.

Letters from Wałcz region and Krajna till the end of the XVIII century from the resources of State Archives in Toruń

Summary

This article tries to familiarise the correspondence from Wałcz region and Krajna to Toruń magistrate on the basis of letters stored in the holding of State Archives in Toruń.

75 catalogue descriptions of letters from 12 towns located in the north-western territories next to the borders of pre-partition Republic of Poland were presented. One cannot exclude that there are more of them in Toruń Archives, but only two sections chosen from so called Catalogue II (Acts of Toruń) and Catalogue III (Craftsman letters) were submitted in the query.

Chronological borders of the correspondence presented are from 1402 to 1799; however, majority of the correspondence come from the XVIII century. The authors are both private persons and institutions (craftsman associations, city councils, evangelical commune council). Among craftsmen and city council letters one can find so called birth certificates (*Geburtsbrief*), job certificates (*Lehrbrief*) and recommending letters (*Empfehlungsbrief*). Court letters concern cases similar to contemporary ones: inheritance issues, suits for vendor cheating, legal proceeding in case of murders and others. Private persons ask the city council of Toruń to help them execute debts from Toruń inhabitants. Evangelical commune from Łobżenica asks a few times for financial help.

Material gathered in the article constitutes the excellent source for research on chancery's functioning at that time, both when it comes to senders and recipients of letters. One can see some regularity in the forms of some typical documents – just like crafts-

man letters mentioned above – independently of the town they were issued. After the first partition of Poland (1772), when the territories under discussion were taken over by Prussia, there appeared even printed forms of certificates of craftsmen training. Court correspondence was ad hoc in nature, where only polite forms of address were repeated. Later, letter content was described and the recipient noted down the date of their receipt. Only a few craftsman letters were written on the parchment paper, rest of them were paper. Thanks to that, one can find water marks next to common samples; there are also watermarks hardly ever met in the subject literature. With majority of letters there are seals of senders, among others hanging wax seals, shellac seals, paper-shellac seals and wafer seals.

The correspondence was mainly in German language due to the neighbourhood of Brandenburg and later – Prussia. Latin and Polish languages were used as well. The condition of letters varies a lot – from excellent to poor. Letters of Catalogue III are currently stored separately while the letters of Catalogue II are stored in sewn files.